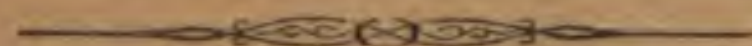

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

[С]РПСКИ НАРОД, ЦРКВА И СВЕШТЕНСТВО

У ТУРСКОМ ЦАРСТВУ

ОД 1459.—1557. ГОДИНЕ

ИСТОРИЈСКА РАСМАТРАЊА И БЕЛЕШКЕ
МИЛЕНКА ВУКИЋЕВИЋА
ПРОФЕСОРА

БЕОГРАД
ПАРНА РАДИКАЛНА ШТАМПАРИЈА
1896

Цена 1 динар.

СРПСКИ НАРОД, ЦРКВА И СВЕШТЕНСТВО

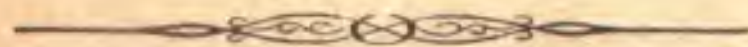
У ТУРСКОМ ЦАРСТВУ

ОД 1459.—1557. ГОДИНЕ

ИСТОРИЈСКА РАСМАТРАЊА И БЕЛЕШКЕ

МИЛЕНКА ВУКИЋЕВИЋА

ПРОФЕСОРА

БЕОГРАД

ПАРНА РАДИКАЛНА ШТАМПАРИЈА

1896

Цена 1 динар.

РПСКИ НАРОД, ЦРКВА И СВЕШТЕНСТВО

У ТУРСКОМ ЦАРСТВУ

ОД 1459.—1557. ГОДИНЕ

ИСТОРИЈСКА РАСМАТРАЊА И БЕЛЕШКЕ

Vukićević

МИЛЕНКА ВУКИЋЕВИЋА

ПРОФЕСОРА

БЕОГРАД

ПАРНА РАДИКАЛНА ШТАМПАРИЈА

1896

Ово дело помогао је Архијерејски Сабор са 250 д

ПРЕДГОВОР

Још пре осам година почео сам радити своју расправу „Горски Хајдуци“, која је печатана прво у „Јавору“ 1893 године, а по том и за се оштампана. При скупљању грађе за поменуту расправу наилазио сам на поједине занимљиве белешке и записе, који се тицаху стања нашега народа, цркве, свештенства и врховне управе црквене у време наше потчињености Турцима. Бележио сам све, што ми је изгледало да има значаја и да вреди изнети на јавност. У том погледу највише беше грађе за првих сто година нашега робовања. Пролетос, у разговору са својим пријатељима, приликом штампаних мојих прилога историји српске цркве првог устанка, (у Веснику Срп. Цркве за јануар и фебруар), покажем им и ту прикупљену грађу. Они ме управо и нагнаше да то, што сам већ прикупио, средим и јавности предам. Средио сам их, и попунио и тако је постала ова књижица.

Знам, да није потпуна, знам, да ће имати још грађе за поменутих сто година, која би још боље расветлила стање нашега народнога живота у првом веку његовога робовања. Али све се не

може од једанпут урадити. Нека је ова моја књижица бацила и само једну искру светлости у оно тавно време нашега робовања Турцима, и ја ћу бити задовољан. Овом сам књижицом више желео, да покренем наше млађе људе од пера, да испитују овај најтамнији, али за то и најзанимљивији период наше историје. Нека у томе успем, и моја је књижица постигла циљ, који сам јој наменио.

Кад сам био готов са срећивањем грађе, кад је дакле ова књижица била готова, жељах је засебно оштампати, али то беше жеља и можда би то и остала жеља, како сâм не бејах у стању да је штампам да се не сетих архијерејскога сабора, који помаже печатање дêла, која се тичу историје српске цркве. Обратио сам му се, и он је помогао да ова књижица угледа света. Хвала му!

Што се тиче наслова ове књиге, он у почетку није био овакав. У почетку је књижица носила име „Црква и свештенство у времену српске потчињености Турцима, 1459.—1557.“ па према ниже печатаном реферату г. Ст. Веселиновића, променио сам га, али ипак не потпуно по напомени референтовој, јер он предлагаше да га назовем: „Народ, црква и свештенство у времену српске потчињености Турцима од 1459—1557. год.“ али, мени је изгледало, да је боље назвати је „Српски народ, црква и свештенство у турском царству од 1459.—1557. год.“ па, тако сам и учинио.

Овде штампам и реферат г. Ст. Веселиновића, а други, епископа жичког г Саве не штам-

пам једино из разлога, што је доста опширан, и што би заузео доста места. Хвала на труду и једном и другом референту, као и на њихним напоменама.

Дела, по којима сам радио овај посао и одакле је црпљена грађа, побројани су на крају књиге.

12. новембра 1896. год.
Београд.

Мил. Вукићевић.

Ваше Високопреосвештенство

Прочитао сам спис: *Црква и свештенство у ремену српске потчињености Турцима од 1459 до 557. год.*, које ми је Ваше Високопреосвештенство изволело упутити на преглед и оцену и част ми је поднети о њему овај реферат.

Поменути спис састављен је од предговора и два главна дела. Први део: *Српско свештенство у турском царству од 1459.—1557.* садржи четири одељка, од којих први говори о времену пред пад српске државе; други о стању народа; трећи о значају вере и свештенства тога доба и четврти о стању тадашњих манастира и цркава.

Други део говори о *врховној управи српске цркве у турском царству* од Арсенија II до Макарија I. У овом делу расправља се питање о узроцима подчињености српске патријаршије под архијепископију охридску; о покушају за ослобођење српске цркве од Охрида у 1531. год. и о односима између Јеремије I, патријарха цариградскога и Прохора охридскога архијепцскопа поводом српских покушаја за ослобођење народне цркве.

У колико ми је познато, спис је овај до са најозбиљнији и најпунији научни покушај, да на основу рукописа из XV и XVI века у цели изложи стање наше цркве и духовништва, у једном најмрачнијем периоду наше историјске прошлости. Вредност и озбиљност његову најбо доказује то, што је г. писац црпео материјал само из српских хроника и записа, који су бед по садржају, а и пореклом су нешто доцнији ако не сви) од времена о коме је реч: него — из списа страних путника и очевидаца, од који су по неки до сад били са свим непознати.

Г. Вукићевић је радио свој посао по спом ницима сувременим, или најближим времену, коме говори. Све што је у његовом саставу н ведено, то је не сумњива сведоџба очевидаца, и путника, или сувременика, који су путовали кр Србију у другој половини XV и у првој полови XVI века. У саставу ретко говори сам писац: пушта саме очевидце да говоре о стању тадаш српске цркве и духовништва. Он се користи ћом масом путописа, него и један досадашњи справљач овога питања; он се позива на пут писе Бенедикта Курипешића (око 1530.); једн непознатог аутора, који је свој рукопис штамп 1530. у Витембегргу; А. Вранчића; од 1553.; Батцека (од 1564.); Корнелија Дуплиција Шепе (од 1538.); Антонија Мернавина, Бартоломеја Г оргијевића, Ст. Герлаха, Ритера Харфа, Спанд цина и других.

Истина по неки од ових путописа издани били раније у стручним журналима као у „Г снику срп. ученог друштаа“ (Спандуцино, Герла

„Rad-y jugosl. Akademije“ (Курипешић, Батек). у „Starini“ и т. д. али у заслугу писцу пада, што је тај растурен материјал прибрао и опунио новим значајним сведоџбама путника и чевидаца, које су до сад биле необјављене и непотребљене, Те нове сведоџбе путника по пуноћи важности описа, надмашују раније познате сведоџбе. Међу њима на прво место стављамо латинки спис непознатога аутора (који каже за се, aje био роб у Турској): Libellus de ritu et mobus Turcorum“, штампан 1530. год. у Витемергу, с предговором М. Лутера. За тим долази ревод (талијанскога оригинала): „Von der Türken nd von dem Machometischen Glauben,“ што га риредио Хенрик Милер 1563. г. у Франкфурту. [најпосле „Erzelungen“ Бартол. Георгијевић, тампане у Витембергу 1560. с предговором Филипа Меланхтона. Ова три дела пружају обилату рађу за изучавање епохе „међупатријарства“, с тога није чудо, што нас г. Вукићевић изненађује чак с обимом рада свога о једној нејасној сторијској епоси.

Потписани, и ако не компетује на стручно эзнавање целокупне литературе XV и XVI в. суђује се рећи, да ће се радом г. Вукићевића светлити многе тавне и непознате стране доба: од ада српске државе до обновљења пећке патријарије и да ће историјска књижевност имати у њему дну ваљану принову, ради чега је најтоплије репоручује.

Износећи овим рефератом особине састава: Црква и свештенство“ не могу прећутати да би у далеко боље доликовао назив: „Народ, Црква

и свештенство у времену српске потчињености Турцима од 1459 – 1557 год.“; пошто под досадашњи наслов не подилазе згодно два прва одељка у првом делу, где се описује стање народа.

Још би г. писац имао да исправи на стр. 14. став: „Исто то налази се у књизи Хенриха Милера од 1565. год.,“ јер спис: „Von der Tür ķeu“ није књига Х. Милера него једног Талијана; њу је Милер с [illegible] језика само превео на немачки. Т[illegible] и из самог наслова превода: „aus [illegible] ashe Teitsch verdolmetsch.“

Местимичн[illegible] укописних омашака као нпр. „турс[illegible] *одвајаше их* од родитеља (разуме се одвајање деце за јаничаре) и по том *васпитаваху* у ратној вештини (стр. 14.); *„Христијани“* (стр. 16.) место хришћани; *„offentlich“* место öffentich или oeffentlich (стр. 35), пошто је спис ранијег штампарског порекла.

Све ове и овима сличне напомене могу се у коректури исправити. А сем тога, састав г. М. Вукићевића заслужује особиту пажњу и препоруку, како по свом садржају, тако и по томе, што констатује у писцу спрему, вољу и наклоност према изучавању историје народне цркве.

Благодаран на поверењу, које ми је Ваше Високопреосвештенство и овом приликом указало, остајем

20-ог маја 1896. год.
у Београду.

Понизан
С. М. Веселиновић.

СРПСКИ НАРОД, ЦРКВА И СВЕШТЕНСТВО

За владе Сулејмана Сјајнога турска царевина достиже највишу тачку свога развића и попе се до највеће моћи. Сулејман, кога ласкавци назваше „Сахиби-Киран“ (Господар света), и „Сулејман Кануни“ (Сулејман законодавац), својим радом, својим освајањима и ратовима заслужио је то име што му дадоше ласкавци, јер га и непријатељска Европа назва „Сјајним“ и „Величанственим.“ У колико је тај Османов потомак уздизао себе и своју државу, проносећи славу турског оружја на све четири стране света, у толико јаче падају у засенак околне хришћанске државе и народи. Рећи Сулејман Сјајни, толико је, колико потсетити свакога мусломанина на блесак и величину турске царевине а страх, ужас и трепет западне Европе. Страх и ужас, јер освоји Београд, капију западне Европе, освоји Род и победи Јовановце, под Мохачем сатре снагу Маџарске, обори маџарску државу, паде му шака Будим и Пешта и опседе Беч. Многобројни градићи по приморју средоземнога и јадранскога мора памте читав низ победа, које стече Сулејману силна и покорна му војска.

А за нас нарочито је значајна опсада Херц
Новога, где показа чудо од јунаштва војвода Лаза
син нашега народа, жртвујући две кћери и љу
своју, само да Турцима не допадну шака. А в
после сам као заробљеник издише на коцу у Ц
риграду остајући и при најтежим мукама чврст
вери својих праотаца.

У присенку овога силног блеска, у чељуст
змаја огњенога, што опусти и опали од Цариград
до столнога Беча копно европско, налазила се ту
жна Србија као робиња у ланце окована. Српск
народ сломљен, сатрвен и политички подјармљен
робовао је силном Османлији. Али народ српск
беше од врло жилаве, издржљиве грађе, јер не гу
бљаше наду ни у најтежим политичким приликама
свога живота. У њему је била снага, моћ и сил
подобна да издржи све беде. Он је ту своју п
добност преносио с колена на колено, он се нада
он је очекивао боље дане будућности. Он је в
ровао, а сва битност његова и тежња за опстанк
гонила га је да верује, да ће његове раса, његов
потомство дочекати дане ослобођења.

Робовање српскога народа то је мрачна но
над племеном српским. То је ноћ од четири сто
тине година, то је ноћ, која делимице и данас траје
Велим мрачна ноћ, али не тиха, не мирна. У њо
се чује роптање и брујање, чује се потмула гр
мљава, сину и варнице, а потмула грмљава прет
вара се у рику топовску и праску пушака. Грмљав
и пуцањ ватреног оружја бива с времена на време
па опет настаје густа, тавна и дуга ноћ, г
ужаснога ропства. И у тој тамној ноћи ко је х
гледати, могао је видети, где се мичу неке прилик

е, да делају, да се крећу, да живе, да осе-
да теже за нечим. Те сенке, то су племените
наших предака, које у ропству мисле на
у, које се напајају револуционарним духом,
желе ослобођења, које раде на ослобођењу.
мученици, револуционари, борци и освет-
који спремаху земљиште ослобођењу Срп-
На њиховим гробовима ницало је цвеће, које
им мирисом опијало покољења и дражило за
Оно их је революционисало.

елатност тих заузимљивих наших предака
је врло велика. Готово толика да би они
огли створити неку врсту самосталности под
ем султана, као што је имала Влашка и
вија, да се не ослањаху на странце и на помоћ
них дуждева, краљева и царева, који вазда
аху златна брда. Али златна брда осташе
обећања, која је наш народ, војујући час
ечиће, час уз Маџаре, час опет уз Влахе и
ијанце, плаћао крвљу и имањем, животом
омством. Западни владари час нешто отпо-
у, час гоњаху виђеније Србе да дижу буне,
д је требало доћи и помоћи туђинци, су их
ьали; али.... Срби им вероваху, јер се „то-
к и за сламку хвата“.

рбин се за све време своје потчињености
цима дивовски борио. Његово робовање није
ање но трајна борба од пуна четири ве-
Колена су читава падала у борби, а млађи
асеви настављали са још већим одушевљењем
ом на победу. Пратити рад и борбу наших
ка како се у оковима боре против окова и
ва, значи имати пред собом једну страшну

драму, пуну крвавих и узвишених призор
нашој историји ништа није величанствени
борба потлаченог Српства против азиске на
борба подјармљеног Српства у присенку т
славе и величине.

Није ми намера да представим овде ту б
нити се она може лако и у кратко преста
Ми само осећамо ту страшну борбу и у
патње наших предака у шапама змаја огње
То је време још тамно, још непознато.

Ми смо ради да донесемо читаоцима неко
цртица, доста бледих, али које могу лепо д
кажу стање српскога народа, свештенства и ц
у мучним данима те наше прошлости, разум
остављајући позванијима, да израде улогу
штенства и духовништва за време наше бо
Турцима. На овом месту ради смо да преста
стање српскога народа, свештенства и цркв
друге половине XV до друге половине XVI
за тим стање врховне црквене управе у
размаку времена.

I

Народ, црква и свештенство.

1. Време пред пад Србије. — Године 1459. пала
рђева Србија, пала је столица последњих де-
српских. пало је Смедерево. Србија је поде-
на санџаке. Господар је Србије постао Мех-
II, Освајач, а у Смедереву Али-бег санџак-
зник. Велика промена! Али промена, која је
а Маричком битком 1371. а свршила се
Смедерева 1459. године.

Пад српске државе учинио је промену и у
м установама средњевековне Србије. Патри-
ија српска, која је постала кад и српско
во, не пропаде заједно са царством. Она је
а и после маричке погибије, и после Косова
ле смрти Ђурђа Смедеревца. Остала је....
ој се приближавао крај, као год и српској
талности и државном животу.

Како је стање било у српском народу и у
ижој околини српских деспота после смрти
еве, најбоље се види из једне тужбалице над
м Ђурђем, коју је саставио, нема сумње,
од блиских духовника деспотових, који је
вао стање и прилике, што ће наступити после
мудрога деспота.

Ево неколико места из те тужбалице:

„О... владико мој свети, који си се као лав
, муком ћутиш и не дајеш твога од тебе ме-
а гласа твојој супрузи, нашој светлој госпођи
дарци, нити предрагим и милим твојим че-
Нас пак, твоје верне, како си оставио? Како
тај горки и тужни губитак прежалити; како

ли ћемо провести мрачну ноћ? Кад ти одл
аој ране тешке, ко ће нас заштитити? Како
преживети јаку зиму, бурне уздахе и талас
шени милога пристаништа и бисера? Како
гледати на небо, које нам тешко бреме пре
мена показа димним звездама (репатицама)? О
здо горка, шта си нам наговестила?[1]) Кака
мач нама показала? Што покоси наш живот
Које ће то ноге тихо по земљи ићи; која
светлост озарити срца наша а поткрепити ко
те заштитити наше часне и свештене главе
По смрти твојој како ћемо ми живети? — О з
о сунце, о ваздуше и друге твори и велика
ренија шта чекате? Сиђите, дођите, заплачи
нама закукајте, с нама већајте велика свет
и болујте ране тешке, што се не могу преб
— Лепо нам треба решити, ко да води главе н
Ко да утре и пресуши врêло суза у очима на
Недовољне су кишне капи, мало је речне
више нам суза треба, да можемо испунити
жну дужност своју.. ..

„И ти седмобрежни, некада велики Цари
данас мањи од најмањега... плачи и тужи за
женим и светим господарем нашим Ђурђем,
пота свију Срба... Твоја чеда, некад лишена
горки оплењеници, као архијереји, свештено
духовници, свештеници и сви други људи,
масте богато милостињу и доброчинство за жи
блаженога и светога господара нашег; позна
извор његове милости, јер вас богато обдари
— сви с нама заплачите, с нама закукајте

[1]) Између 1. септембра 1455. и 30. августа 1456. јављала
пата звезда.

ужите: „а јао ј, а јао ј!“ Закукајте сви, нек све вама и на вама плаче: „јао ј мене, јао ј мене, о аше грдне невоље, о колика добра твоја беху осподаре! О колико зло пострадасмо! О колико жаса и страха претрпесмо! О како се дуго над ама нагонио тамни облак...“ И кад би ми као каење били, не би могли заборавити онолика твоја обра... О господаре, господаре, твојих добрих ела, твојих милих погледа, твога срдачнога пријма заборавићемо кад нас земља заспе.[1])“

Ово је тужбалица не само за деспотом над амртничким одром, већ и за српском слободом и езависношћу, која је по смрти Ђурђевој била на мору. Овај духовник, што је саставио ову тужалицу, помињући бегунце из Цариграда после његог пада, осећао је врло добро скори пад Србије и ропаст државне и црквене самосталности. Свом атношћу душе своје осећао је неприлике, у које ће апасти српска црква и његова браћа по Христу. им нестане српске државе. Стање у земљи и без ога било је страшно суморно. Малаксалост, раздор неслога, неодређеност и нејасност у свему. Страх д насиља и ропства све је обузео. И нико се ије убојао, што се осећало, дошло је. Србија је ала, српска држава пропала је. Али пад српске ржаве повукао је за собом и пропаст српске паријаршије. После пропасти српске државе, после ада Смедерева 1459. нема помена о српским паријарсима све до 1557. г., дакле за пуних сто одина. За све то време српска црква била је отчињена под власт старе автокефалне цркве у

[1]) Споменик Краљевске Српске Академије Наука, књ. III, стр. и 91.

Охриду т. ј. под власт охридске архијепископи

Има овде нешто тавно. Има нешто што се први мах не може да објасни, али само први мах.

„Чудновато је то, — вели наш чувени поз валац историских извора и наш критични ис рик г. Иларион Руварац, — да је с падом Трно престонице бугарских царева г. 1393., униште бугарска, и с падом опет Смедерева, да је п пала српска патријаршија, а стара самовлас архијепископија у Охриду, да се не само одржа већ и опет предузела власт ону над црквама српским земљама, коју је имала прије Св. Са односно прије постанка православне самовлас архијепископије српске....... Нама Србима то је т веће чудо, што је тада, кад је нестало српске трijаршије, била у животу кћи деспота Ђур царипа Мара и боравећи у Турској била многи од помоћи, и заштитница светогорским манас рима, — па да и она није могла помоћи да одржи бар то црквено начелство међу Срби Или је зар захтевала турска политика у дру половини XV. века да нестане, да нема у српс земљи никакве друге власти, осим турске власти.

Да, то је чудновато. Али кад се зна, ко ј с којом намером укинуо обновљену патријарш пећку, те је потчинио цариградској, знаће ко је то учинио и после пропасти српске држа Али о томе у другом чланку.

Сам нестанак српске патријаршије, по поменуте тужбалице може, у неколико да п

[1]) О пећким патријарсима. Задар, 1888., стр. 3. и 4.

вви стање српскога свештенства за време понутих сто година.

2. Стање српског народа. — Како стање свеенства није ништа друго но одсев онога стања, коме је живела маса српскога народа, то да во у две три црте покажемо стање самога нада, а то ће нам помоћи, да боље преставимо ање самога свештенства и цркве.

Ако погледате најпитомије крајеве српских аља, које су за време српске самосталности ле као какав дивотан ћилим, искићен ливадама њивама од разних усева, а висоравни и пашњаци ни стоке, где је пасла стадима и чопорима, у ово време сви пусти, зарасли у шибље, трње и коров. ко нпр. Герлах око 70. година шеснаестога века, д је пролазио кроз Србију, вели: „Од Аклисе аланке у Јасеници до Баточине, имадоше да тују четири миље. Пут води опет кроз шуму и д кад *пуста поља*,"[1]) а до Паланке путовали су оз растову шуму и кроз обделана и необдена поља."[2]) Мало ниже исти путник долази Јагодину па после у Параћин, где вели: „И је отмено и велико место с красним бaaма... Одавде води раван и весео пут, кроз обделане њиве и поља. Види се, да је у овој доии некада било лепих поља и ливада, као што и сад међу веселим брдима видели једну добро рађену њиву." Тако изгледа питомо Подунавље Поморавље лепе Шумадије. А каква је Босна и ови Зете и Херцеговине? Ево шта о њему суеменици причају.

---

[1]) Курсив наш.
[2]) Гласник, књ. XXXVI, стр. 204.

Непознати писац, који је био роб у турском царству до шесдесете године петнаестога века па се бегством ослободио, прича у своме опису турске царевине ово: „Земље неких племена на северу великога царства Турчин је одавно освојио а неке скоро. Ове последње зову се *Босна*, *Arnantlaz*(?) *Славонија* (Slavonia) и *Албанија* (Albania), а племена тих земаља сад су под Турцима. Но због годишњих данака, тешких намета, многих незгода и напада, која трпе, тако су осиротела да се једва могу хранити [sed propter tributa annualia et onera gravia et multas incommoditates quas patiuntur, ita depauperati sunt, quod vix se nutrire prossunt.[1])

Треба да знамо које области помиње овај писац. Босна му је што и данас. Само се овде подразумевају крајеви Босне, који су тек били освојени 1490 год. Под Arnantlaz-ом мислим да су делови Херцеговине а под Slavonia јасно је да означује Зету са Србијом.

За Босну путник Бенедикто Курипешић око год 1530. вели: „Пре свега доња Босна брдовита је земља, има на све стране велике шуме, а слабо је урађена, изузев мало места, особито је необрађена на граници“.[2]) Исто тако Курипешић вели и за Горњу Босну... „Земља има на више места златне и сребрне руде. Злато се испира. Види се да је Босна за хришћанске владе била врло лепо и добро обрађена земља. Винова лоза расла је на више места, а сада се налази само око Вишеграда и Новога

1) Види: Libellus de ritu et moribus Turcorum, Wiltembergae, anno MDXXX, (1530). Capitulum VIII, лист 23.

2) Rad jugosl. akadem. znalosti i umjetnosti књ. LVI. стр. 162.

Цазара; веле, да је има према мору и у Посавини, али пошто је то врло далеко, не путовасмо тамо, а тамо и јест земља добра обрађена. Узрок је тај што Турци путујући час овамо час онамо, узимају хришћанима све што имају, а ништа им не плаћају за оно што им узму; отимају им и тргају залогај из уста, као дивљи вуци, пси и лавови. С тога сиромашни људи иду у планине и на плодне висине с целом имаовином и тамо теже земљу."[1]) Да наведемо за Босну још и овај запис од прве половине XVI-ога века: „Поред садашњега регента и господара Грчке (ово се односи на стање до 60. год. XVI века) има их још двојица, што држе чуваре, који гоне хајдуке, а могу се пре назвати разбојници и убице по путовима, но господари и чувари земље. Сваки од њих има по 30.000 аспри прихода и зову се њихним језиком *санџакбези*. Сваки од њих има по 200 коњаника и с овом војском јуре по Босни и Влашкој (није ли Србији?) и другим земљама, плене и робе све, што на пољу и на селима нађу. Често робе и воде собом људе, жене, девојке, младе и старе, које или продају или турском цару поклањају."[2])

Исто тако имамо података и за друге крајеве Српства, у којима се огледа стање народа и понашање Турака према народу.

Године 1553. путовао је А. Вранчић, као дипломатски посланик цара Максимилијана у Цари-

---

[1]) Jid стр 175.

[2]) Види Türkische Historien. Von der Türken, und von dem Mochamedischen Glauben etc. Aus italienischer Sprach Teutsche verdolmetscht... Heinrich Müller. Gedruckt zu Frankfurt am Mayn. MDLXIII (1563), књига друга, сар. V лист 78. стр. в.

град, ради неких преговора. Дошавши у Срем, у место Каменицу, прича: да је Каменица „негда била густо насељена, одлична и богата сремска варош, на гласу због основних школа[1]) (litterariis ludis). Имала је осим многих земљаних и 150 зиданих кућа, а сада једва 15 сламних. Причаху ми месни становници, да је 7000 бачава вина просуто, кад је Турци разорише, а вино је текло јарком попут потока дубока.“[2])

Шта се да извести из ове забелешке?

Српство угушено и потчињено у срцу свом, пренело је своју науку у Срем. Каменица му је била као место чувено са својих основних школа. Она је богата и угледна са лепих и зиданих кућа. У њој живе вредни становници. Радници, јер обделавају поља и винограде, али раденици вредни и штедљиви, јер имају на товаре вино. Имају 7000 бачава. Турчин долази сејући на све стране пустош, те разорава и школе и куће, уништава Србинову имаовину, а пиће, зарађено знојем Срба расипа потоцима по улицама! Године 1564. кроз Србију је прошао *Јаков Битцека* и вели за Србију: «Ово је земља пуста, а народ врло сиромашан, држи мало коња али тим више волова, вина и жита доста му роди, хаљине су му од крупна сукна, женске су хаљине на прсима разрезане, а страга имају три набора.“[3])

Да се зауставимо са набрајањем ових факата,

1) Г *Матковић* у Radu jugsl. ahad. LXXI стр. 18 израз litterariis ludis преводи са „књижевних игара“. Мислим да је боље употребити класични значај тога израза као што сам горе учинио, наводећи самог Матковића, дакле: основних школа. писац.

2) Rad jugosloven. akadem. LXXI. стр. 17.

3) Rad jugosl. akad. 85. стр. 86-

већ да се запитамо: шта нам они казују? И Герлах и сви други путници показују, да су дивна поља, родне њиве и ливаде тучне некадање српске државе постале једна пустољина, једна ўтрина, на којој се још показују трагови некадањих њива и ливада, на којој је вредна рука Србинова прибирала себи храну и друге намирнице. Пуста поља већ у шуме зарасла. Народа нема, он се повукао у склонитија места удаљена од пута међу гудуре и ртаче. А често му пећине и бездани служе као уточиште. Путници српски народ нису видели, или су га врло мало видели

Какав је онај народ, што су га путници видели?

Он је мучан и бедан, напаћен од сваке руке. Тај народ поменути путници овако описују: Герлах вели: „Сутра дан опет кроз шуме и поља путоваше непријатним путем 4 миље. Мимо своју дотадашњу пратњу добију као пратиоце још и „пусту рашку момчадију,“ која је ишла босонога и у место оружја носила тојаге или као нека копља“[1]) Мало ниже исти путник вели: „Велики поток дели оно место (тиче се јасеничке Паланке) у две стране. Овај део, што лежи с ову страну потока, има караван — серај а ту су и колибе, сламом и трском покривене, у којима Срби живе. Ово су сиромаси људи, које Турци свакојако киње и муче. Они морају беспрекида да раде и кулуче, јер су Турци све сами дембели и хришћани поред толике своје муке и труда, једва да од њих добију што им преко дана хлеба треба.[2]“)

---

[1]) Гласник XXXVI стр. 205.
[2]) Hid. стр. 209.

Поред свих ових кулука и терета Србин је у свима областима старе српске државе, које беху потчинили Турци, морао плаћати данак од две врсте. Данак у натури и данак у крви или данак у деци. Путник *Корнелије Дуплицције Шепер*, који је путовао 1533. год. кроз Топлицу о данку у натури помиње ово: „На том путу смо сазнали да турски цар побира од свега рода винскога и житнога седмину и осмину; од сваке овце плаћају се по две аспре, а исто тако од сваке свиње, која се храни, и још једну, кад се закоље. Врх тога плаћа господар за се и своју децу, за земљу, кућу, хамбар, за прозоре и сличне ствари, а то је доиста претешко и јако невољно ропство."[1])

Исто тако о данку у натури Георгијевић у својој више пута поменутој књизи вели: „Поред десетине коју цару плаћају на годину, морају такође хришћани својим вишим (irer oberkeit), под којима станују, сваке године давати четвртину, и то не само од сваковрсних плодова и стоке, већ и занатлије морају давати четвртину својих прихода — своје добити, коју су својим занатом зарадили.

„Осим тога има још један тежи намет, који морају хришћани давати, а то је што сваки домаћин за се и за своју чељад мора платити годишње од сваке главе по један дукат. Ако су родитељи толико сиромашни, да то не могу годишње давати, то су принуђени од стране ових немилостивих разбојника да своју децу дају под годишњи најам, те да тако дођу до новаца"[2])

---

[1]) Rad. jugosl akad. nauka i umet. LXII стр. 37.
[2]) Erzelung. лист 79в и 90а.

То је био данак у натури — харач — десетак и четврто спахијама. Исто то налазимо у већ поменутом преводу Хајнриха Милера од 1575. (лист 112. в и 113. а). Да свратимо пажњу и на данак у крви или данак у деци. Да видимо како је Србин крајем петнаестога и почетком шеснаестога века, подносио тај најужаснији намет од свих других намета. О том данку поједини савременици, који су пролазили кроз српске земље причају врло много. Тако Србин Георгијевић у горе поменутом свом делцету вели:

„Поред тешких намета, које морадоше хришћани под Турцима сносити, турска свирепост одузимаше им с времена на време најлепшу децу. Турци их одвајаху од родитеља и по том васпитаваху ратној вештини. Ова се деца нигда више не враћаху родитељима, од којих су силом одвојени. Прво их одучаваху од хришћанске вере, и они постепено заборавe на веру, родитеље, браћу, сестре и остале крвне сродникe, и ако се доцније кад год сусретну с родитељима, они се не познају. Ја немам речи, којима бих могао преставити како родитељи страшно јаучу и туже, како лелечу и запевају кад им децу из родитељских крила и наручја отржу они свирепи зликовци. Јер родитељи, који су своју децу тако мало обучили Христовој вери, увиђају, да ће их ови одвратити од прадедовске вере и створити их страшним непријатељима хришћанске вере и хришћана".[1])

И други савременици, како ранији тако и познији, причају у својим делима много о одвође-

[1]) Erzelung... лист 90. в. и 91. а.

њу ове деце. Да наводем овде оно, што је по писцима извес г. *Чед. Мијатовић.* Он вели:

„У шеснаестом веку сваке пете године п зили су из Цариграда царски комисари, те се разилазили по областима, полазећи од с до села, од вароши до вароши. Свакоме се до ћину заповедило да покаже колико деце им да их изведе пред комисара. Најстроже и нечовечније казне очекивале су свакога оца, к би попустивши родитељском срцу, сакрио које св дете.“[1]) Мало ниже путник Герлах вели: «Роди љи су стављани на муке кад су се сумњали да су тину казали колико деце имају.“[2]) Травизан у својим Ralationi (III 1.) од год. 1553. јавља, се од народа узимљу дечаци од 10—12 година. тога узимала су се деца од 6 година. Није закон, да се од сваке куће узме по једно д како се обично мисли; него становници једн места доводили су сву децу своју у гомилу, п из ове комесар бирао колико му је требало теле најразвијеније деце. Све је остављено било изб самога комесара, само му је назначено, кол број из ког краја ваља да састави. Једним ро тељима он је отрзао јединца сина, док њихо ме синовима благословеном суседу није узи ни једнога; по нека је задруга изгубила на по неколико синова, друга опет није ни једно Комесар није ни мислио, да задовољава захтев правичности; у самој ствари установа та била скроз и скроз неправична и нечовечна, да би с редни обзири правичности изгледали као нака

---

1) Гласник учен. друш. XXXVI стр. 190. и 191.

2) Gerlach's Reise стр. 39 — Гласник XXXVI стр. 191.

ултанов се комесар старао само да назначени
у број потпуни најздравијом и најкраснијом де-
ом. Но како је сам избор остављен самом њему.
није тешко веровати што Спандуцинија тврди,
су се дворани султанови о ту мисију отимали
ише, но о икоју другу. Обично су јадни роди-
љи готови били да све, што год имају, поклоне
месару, само да им остави синчића, на којег је
већ прст пружио. По већим варошима хриш-
ани су по правилу успевали да децу своју ве-
иком ценом откупе."[1]) Да боме да се сирома-
ан народ свакојако довијао да децу задржи.
розне муке нису их уздржавале да децу крију;
авалична сакаћења зацело нису била ретка.
ошто се знало да турске власти неће нава-
ично никакав брак да раскидају, то је у брзо
дно од најобичнијих средстава противу ове глобе
ило, оженити децу још пре 12-те године.[2]) Тур-
и заиста не хтедоше кидати ове дечије бракове,
ли захтеваше да отац положи харач и на главу
вога синчића, коме још нема 14 година, али је
ећ брачна глава [3])"

До ове деце долазило се и другим путем.
ијаило из Острвице вели: „Куд год Турци уле-
у у непријатељску земљу и заробе људство,
рски писар иде одма за њима, и што год ту
ђе момчади то све узимљу за јаничаре, а за
аког да пет златица, па их пошље преко мора.
их свагда бива бројем до 2000; а ако их не
бије довољно од непријатељски људи, а он узима

[1]) Gerlach's Reise стр. 39.
[2]) Spandugino 119.
[3]) Spandugino Навод по Гласнику XXXXVI, стр. 191. и 192.

од оних Христијана, који су у његовој земљи имају дечаке, из сваког села, колико које може дат да тај број буде потпун."[1]) Ово су посматрања и 1155 год. Од ове деце постајаху јаничари, који, ка заборавише своје порекло, или се предадоше ис ламу, постадоше најстрашнији непријатељи својих родитеља и своје браће.

Кад су Срби све то подносили, како су с Турци понашали према њима?

О томе вели Спандуцинија (око 1560) да „ха рачари," који се из Цариграда по Султановом распореду шаљу, путују по провинцијама у пратњ писара па наплаћују харач „с највећом свирепо шћу, какву људи само замислити могу."[2]) Да видим шта је о тим данцима Курипешић чуо и видео пр свом путу кроз српске земље. Он вели: „кад Турци освоје каку хришћанску земљу најпре отпочну тим што по турском обичају сваке године узимају и свакога места по троје, четворо или петоро мушке деце, а уз то бирају најлепшу и најокретнију тако, да по којем оцу или мајци отму, ако је лепо, и једино дете, а по коме, који има четворо или петоро, ако нису лепа и окретна, остају сва на миру. За тим узимају сваке године од особе младе или старе, особити порез од 30 или 40 јас пра. Треће, на сваку главу стоке, на сваку њиву врт, ливаду, вршиште, на свака врата у кући по неколико аспра тако се по неки пут претера свака мера."[3])

---

[1]) Гласник уч. друш. Књ. 18 стр. 157.
[2]) Гласник XXXVI. стр. 189.
[3]) Rad LVI стр. 163.

Шта се радило са оним, који није могао харач платити?

Харач се угонио „из ока из бока." Морао га је сваки дати па да би не само све продао, но да би и сам себе са децом продао и робом постао. Ђеновљанин *Мернавин Антонијо* прве половине XVI века за ово вели:

„Очеви, не имајући чиме да плате харач, принуђени су да продају децу своју у робље. По неки опет, оковани у ланце, иду од стана до стана и просе, не би ли напросили колико треба за харач, а ако га ни тако не могу да саставе, попадају вечите тамнице."[1]) Из свега се са свим јасно види, да је стање било онако, како народ уз јасне струне својих гусала вели:

„Ко имаде, и предаде благо;
„Ко предаде, онај и остаде;....

А онај, што је био сиромашан, те није могао предати благо нити платити харач, постајао је роб. Робље су сви били, а ово је роб од роба. Ово је сужањ, сужањ вечити. Али није само онај постајао робом, који није могао харач да плати. Код Турака је врло јевтино било допасти ни због чега тамнице, било из обести било ћефа ради, па чак и главу изгубити.

А какав је положај овога робља?

Такав, да наше перо није у стању да га опише. С тога ћемо пустити савременике, нек причају, који су то својим очима гледали. Путници, који су путовали крајем XV и прве половине XVI века преко српских земаља, помињу

хришћанско и српско робље, које сусрећу по
товима, где их гоне и терају на тргове janич
или на дар беговима и пашама, султану и в
рима царства.

Тако *Курипешић* 1530. год. вели: „Јутр
среду 14. септембра, кад уђосмо у варош
босну (Verbossen), тераше мимо нас, као шт
нас стоку терају, једно 15—16-торо деце,
мушке, које женске, јер их не могоше више
дати на тржишту. Бог нека им се смилуј

А. Врaнчић вели: „1553. месеца августа
путу од Смедерева ка Паланци придружиш
турском каравану коњи и мазге натоварени
шевима, пуним чељадма, чија су лица до
платном покривена." — Путнику је то била
вост на путу. Запитао је, шта је то и добио је
говор, да је то натоварено робље, које је из о
жњих крајева отето, а лица се само млађи
отменијих прекривају платном, да их сунчева
и прашина не озледи и не опали. Ово друго
били трговци из Тракије и Азије, који су п
вали граничним областима царства, да наку
што јефтиније робља, те да би га код куће
скупље продали. Ужасан доиста и горак беш
призор, видети где се човек као стока води
продају а слабо се цени."[2])

Исто тако у околини Пирота године 1
путник *Јаков Батцек* видео је 29 окованих суж
9 жена и 6-торо деце, велика покривена кола с

[1]) Rad jugosl. akad. LVI. стр.
[2]) Rad 71. стр. 22.

им женама и девојкама, које је водио Мухамед-
ег у Цариград на даривање."[1])

Тргови турски по Балканском Полуострву
Малој Азији били су пуни робља, где су се у
сцење као стока распродавали и слали по свима
рајевима великога и пространога турскога цар-
ва. Многа Српкиња и многи Србин пропиштао
и мајчино млеко на тржиштима по свима кра-
вима царства. Да разгледамо мало изближе ове
ргове. А то ће најбоље бити опет очима суврe-
еника. Истина опис једнога је нешто мало ра-
ији (четврте деценије XV), али други је одмах
осле пада Србије 1459., те су у стању да пре
аве тргове и робље друге половине XV. и
VI века у правој оји

Тако о овим тржиштима са робљем у једном
иппломатском циркулару папа Евгеније IV вели:

„Између многих других свирепстава терају
обље хришћанско, и мушкиње и женскиње, по-
езано једним ужетом; оне, који, било услед ду
ога путовања, било услед слабости, или иначе
аквим невољама изнурени, не би могли ићи, по
ољима или у сред хришћанских градова, кроз
оје пролазе, утуку или самртно израњаве, па их
мртве или услед рана готово мртве остављају,
а им тела дивљи зверови растрзају на поругу и
рамоту вере хришћанске. Не обзиру се они, ни
а веру ни на чин, ни на достојанство, ни на
ол, ни на старост, ниушта они не штеде па ни са
асишчади немају милосрђа..... А робље износе
а трг, те га као стоку продају".[2]) Други је

[1]) Rad 84 стр. 91.
[2]) Ч. Мијатовић „Деспот Ђурађ Бранковић," I. стр. 280.

писац и сам био роб, те је могао тачно
престави стање оних робова, које Турци пр
ваху по трговима. Не знам му имена али о
својој књижици (Libellus), коју је писао око 1
године, а неко печатао 1530 г. с предгово
М ртина Лутера, вели у глави (capitulum) VI

„Да би се лакше могли сачувати заробљ
има нарочитих трговаца по целом царству,
продају и купују људе, који, као и трговци
гих предмета имају од цара повластицу, да
заробљенике, ма које и ма од кога, куповати,
давату ударати, терати, откупљивати, и свако
с њима поступати према овом повлашћеном п
(super hoc decreta). и нико да га у томе не см
Ови трговци не врше своју радњу само по
довима турскога царства, већ иду са војском
бојно поље, носећи собом ланце и конопце,
купују робље из руку разбојника (portantes
tenas, ut emant captivos de manibus rapienti
Јер они пак (војници и разбојници), који гр
толико награбе робља, е не могу да га чува
држе, те га одмах продају било за већу бил
мању цену, према томе да ли имају доста
мало робља. По негда толико много робља на
тају, да су човека, доиста чудо, за једну
давали (ut unus homo, ut audivi ab eis pro
pileo vendatur). Ови трговци купљено робље
вежу десет до двадесет у један ланац, па их
гоне на трг "[1])

„Тако повезане у ланце, корак једно од
гога, с гвожђем на рукама, гони осам од д

---

[1]) Види; Libellus de ritu etc. cap. VI. лист. 19 в.

урака 500 до 600 хришћана. Нигде им не смеју једне руке ослободити, бојећи се да их каењем не побију".[1]) „Кад дођу где на преноћите, те морају лећи, да се одморе, то их положе лисицама на рукама и негвама на ногама, на еђа под ведрим небом на голу земљу, незаштиене од кише, ветра, снега и других непогода.

„Према женскињу су нешто блажи. Оне, које иоле јаче, морају пешице ићи. Оне пак, које лепе, нежне, сразмерно развијених и облих дова, воде на мазгама или камилама. Оне пак, оје су и сувише нежне и слабе, да не могу издржати потресе при јахању животиње, мету у коарице за то удешене, онако, као код нас што оне гуске на трг".[2])

„Пред вече дође њихов мучитељ, јер њих реба у засебно место затворити и закључати или орају овом ђаволском и лупешком гаду — човепродавцу, задовољити ћеф (willen pflegen), колико од он то хоћа. Тада пред вече настаје тужан лач и цвиљење дечика и девојчица, да се човеку рце потреса, јер их ови нечисти гадови и нељуди илују. Они не штеде ни девојчице, које имају ек шест или седам година. Таква је безбожна иранија овога ђаволскога народа, Турака, нечиих поганаца, који се ни од тога не могу уздржати"...[3])

„Сутра дан овако измучене и напаћене гоне

---

1) Види Georgievitz Bartholomeum: Erzelungen der türckischen eiser, Namen, Leben, Sitten etc. с предговором Филипа Меланхтона ittemberg 1560. лист 79.

2) Ibi. лист 79 стр. в.

3) Ib лист 76в и 80а.

даље поступајући још нечовечније према њима. Деси ли се да ко год застане услед умора, слабести или других којих узрока, онда настаје фијук прута и пуцањ камџија и бичева, те их тиме нагоне на издржљивост пута“.[1]) Но и то се, истина с муком и невољом, опет подноси, — „али ако се деси, да се ко разболи те услед слабости не може даље да иде, тада таквога роба натоваре на какву животињу. Но ако је роб толико слаб, да се на животињи, рецимо мазги, камили и т. д. не може држати, тада ће га натоварити, и као какав џак пресамитити преко животиње тако. да глава виси с једне а ноге с друге стране. Ако сиромах несрећник умре тако, онда му свуку све хаљине, биле добре или рђаве, па га по том тако гола голцита баце у какву рупу поред пута или јендек, да га пси или тице, које се стрвином хране, поједу“.[2])

Заиста слика врло ужасна. Али овим тиранима ни то није било доста, но их тако мучне јадне и изнемогле догнају на тргове, где тек настају понижења и срамоћења. Какве муке и невоље трпе на тргу ови несрећни заробљеници тешко је замислити Ево шта каже човек, који је и сам био роб. који је и сам стајао на тргу као предмет за продају изложен гнусним човекокупцима:

„Нема ту ни лекара ни физикуса, који би им казао цену. Сами они одређују робу вредност према саставу тела, према лепоти, младића скупље но старца, окретног и стаситог, досетљивот и хитрог скупље, но глупака и суклату. Они продаваху

[1]) Georgievitz. Erzelung... лист 78 стр. а.

[2]) Georgievitz Ercelung... лист. 78 стр. в.

не само одрасле но и дечаке, па чак и децу са мајчиних прсију, које отимаху и ношаху у џако вима као пракце на тргове, где их продаваху."

„У сваком граду, као и за осталу робу, налази се нарочити трг, законом одобрен, за продају и куповину људи. На ово место или трг доведу јадно робље повезано ланцима и конопцима, као што се овце на кланицу догоне. Ту их испитују, откривају, обнаже и разголите (Jbi examinantur denudantur..), Ту се разумно створење, по обличју слика божија, упоређује са безумном животињом и продаје по најјевтинију цену. (Jbi rationalis creatura ad imaginem dei facta, sicut animal irrationale vilissimo venditur et comparatur."[1])

Исти писац даље наставља:

«Стидио је управо овде и казивати (Jbi puden dum dictu), како ово робље на тргу стоји голо мушко и женско (masculorum et foeminarum pudenda), да се тако очигледно покаже свима опипљиво (coram omnibus contrectantur et manifeste ostenduntur). Овако го роб пред очима свију мора да хода тамо амо, да скаче, да трчи, да би се јасно видело. да ли је роб, који се продаје здрав или слаб, стар или млад, мушко или женско, девојка изи покварена (utrum infirmus vel sanus, masculus vel foemina, senex an invenis, virgo an corupta sit). Ако неко од стида и срамоте не би хтео да чини све, што се захтева, тог би скор-

---

1) За ово као и за ово ниже види књигу:

Libellus de ritu et moribus Turcorum ante LXX. annos aeditus. Cum praefatione Martini Lutheri. Wittembergae, apud Johannem Lufft. Anno MDXXX (1530) caput VI. Београдска библиотека има га под Бр. 7761/12.

пионима и бичеевима натерали, да опет најпосле чини оно, што сам од своје воље никад не би чинио. Ту се син продаје пред очима своје матере; ту се тужноме и застиђеноме мужу жена његова, која му је драга, одузимље и за новац продаје другом човеку, па је још задиркују и исмевају, као да је она најгора блудница Ту се узимљу деца из наручја својих матера. Никакво се достојанство, никакав се сталеж ту не штеди. Ту ти свештеник вреди колико и неписмен човек; витез и властелин процењују се онако, исто као и сељак, и по једну се цену продаје, осим ако му лична јачина, вештина, младост цену не подигну".[1])

Заиста, ово је страшна слика! Страшан и до крајности несносан положај оних бедних хришћанских и српских душа, које је тешка судба бацила у тај тако бедан и за човека стидан положај! Па опет ова је слика, гледана кроз маглу прошлости од пуне четири стотине година, врло бледа, да би могла преставити стварност ондашњега времена. А каква ли би била та стварност?!

Доста је! Нећемо даље да сликамо ове страшне призоре. Доста је ово, да у најкраћим потезима престави онај јадни положај српског народа у данима с краја петнанстога и почетка шеснаестога века. Према оваквом стању масе српскога народа није тешко, ценити какво је било стање српске цркве, а какав ли положај српских свештеника. Пошто има-

1) Види поменуту Libellus и Деспот Ђ. Бранковић, од Чед. Мијатовића. Књига I стр. 280—282.

Ко хоће још више да види о даљем стању робља нека чита даље поменуту књигу: Libellus de ritu et moribus Turcorum и „Von der Türken" а особито други део· Von den glauben etc.... С италијанског превод на немчаки од M. Heinrich-a Müller-a — Francfurt am Mayn MDLXIII (1563)

о ову олакшицу упознавши се са стањем масе српског народа да разгледамо стање српскога свештенства

3. Значај вере и свештенства за ово време. — Шта је Србина између осталога још тако силно одржавало, да издржи та страховита искушења у овој неравној борби са Турцима?

Да Србин, поред свих ових искушења остане Србином, да се одржи и своје потомство очува за века срећнија времена, било је различитих сила, које су га помагале. Оне се могу поделити у главноме на две групе, на моралне и материјалне. Морална снага Србина најбоље се огледа за време његове потчињености у његовој верској сталности чврстини, у његовој свести да је он Србин, у чувању језика обичаја. Материјална или економска сила, из које је истицало највише снаге за подржавање моралних сила. јесте оличена у *задрузи* онога времена. Задруга је управо и била средиште свеколике моћи Србинове у борби против непријатеља. На материјалном стању задруге, као једне веће друштвене целине, ослањаше се и морална и економска снага Србинова. Из ње су црпљена средства и за борбу и за подржавање вере, језика и обичаја. Скуп тих моралних и материјалних сила најбоље се огледа у отпору Срба против Турака који је опет оличен у *Ускоцима* и *Хајдуцима*.

О значају задруге већ смо говорили у нарочитом делцу[1]), исто тако и о хајдуцима.[2]) Сад тек

[1]) Види *Вукићевић М.* „Улога задруге у нашој борби за ослобођење." Београд 1892.
[2]) *Вукићевић М.* „Горски Хајдуци" Земун, 1895. г.

да кажемо неколико речи о значају и утицају *вере*, као најјаче моралне снаге, која је подржавала Србина, да не малакше у борби са Турцима.

У овом тренутку, кад хоћемо да говоримо о утицају вере на издржљивост Србинову у беди и невољи, није на одмету да се запитамо:

Шта је вера? — На то ће нам одговорити апостол Павле, као најученији међу апостолима. Он вели:

Вера је тврдо (или постојано) чекање онога чему се надамо.[1]) Исто тако да напоменемо овде и ону истину: *Вера те твоја спасава.*[2]) Ако се игде може применити и једна и друга изрека светога писма, нема сумње, најбоље се огледа у Србина за време његових страдања и патњи.

Она *вера*, којој су Србина научили ученици Ћирила и Методија, којој су га учили Св. Сава и његови ученици, не само да је постала вера, коју има сваки прави хришћанин, но је постала и нешто више. Она је постала оно, што је народност, оно што је раса, оно што је крв. Србин онога времена није био Србин, ако није хришћанин. Он је то усисавао с мајчиним млеком, то је исповедао и при последњем издисају. Вера спојена са обичајима прожмала је све односе Србинова живота, и он ју је чувао, као и има своје.

Вера, да је правда на његовој страни, да ће сам Бог учинити и досудити, да једном сину у будућности светлији дани, да ће Турчина победити, учинила је, те је Србин од меса и костију постао

1) Јеврејима посл. гл. 11 стих 1.
2) Лука, гл. 17., стих 19.

рбин од челика и горкога кристала. Чврст је ю као челик тврди у вери својој, а душа му је ıла проста. искрена, чиста и светла као најчигији горски 'кристал осветљен сунчаним сјајем.

Вера и економске невоље у време ропства ›еху онај силни покретач, што креташе потиштене ухове српскога народа на отпор, на борбу „за ›ст часни и слободи златну." Економске невоље одстицаху га с времена на време, а вера га подржаваше с надом, да је праведно дело за које се ори и да ће победити. Вера је крепила душе, да страју, да се одрже. Она је уливала наду да ће ›ина страна победити, јер на њиховој страни беше ıисто срце, чиста душа, чисте побуде за отпор, а на њихној страни беше правда! Правда, која реће свакога угњетанога и потиснутог да се бори ротиву силних, моћних и бездушних. Вера је крепила и она слаба женска срца, која Турци пленьаху, оњаху и по трговима продаваху. Често су се у о време могли наћи кутови у харемима најсилијих паша и везира, где стоји крст у каквом глу са распећем, пред којим тиња и пуцка прилужено кандиоце.

Али та се вера није могла лако да одржи ма олико да је била јака, ипак је требао неко да је одгрева; требао је неко у омладину да је улива. аља напоменути да је одржавању вере и народа ного помогла српска кућа. Старешина дома био у неку руку свештеник, који је призивао сву ељад задруге на молитву у очи недеље или ког ругог великог празника. Кућа и укућани учили у дете, како треба да се крсти и Богу моли, па ко и нису знали „оче наш," као што многи пут

[illegible] [illegible], али су имали своје молитве, које су [illegible] биле срдачне и смерно Господу упра-вљене.

Ни то није било доста, да се вера одржи и да ју он с оваквим чувством следује. У оно време требало је „попа" или „духовника", да се нојави с времена на време, као човек „који с Богом разговара" — који чита свете књиге, и тумачи божије заповести и путе провиђења, те да окрепи срца, да загреје вером душе, а оснажи наду на боље дане. Благо онима, који у несрећи нађу кога, [illegible] ки теже; јер несрећу лакше сносе! Благо онима, који у невољи имају коме јаде да повере, јер им души лакше бити! Благо онима, који имају кога да им нагласи борбу с тиранима и да им укажу на пут, којим се греде ослобођењу!..

Свештеник и духовник били су онај силни и моћни чинилац у српском народу који је Србина чинио и храбрио, подржавао и учвршћавао у вери и нади. Обрицао му небесна блага божијега царства, ако остане постојан у вери дедова својих. На њ се Србин ослањао и у невољи савета и утехе тражио, па је и налазио. Свештеник је био онај, који је заједно са хајдуцима наглашавао Србину пут и начин како се кидају ланци ропство и потчињености.

Србин у оном бедном стању, у којем га на-пред видесмо, обраћа се свештенику и духовнику, да га помогне, утеши, охрабри и укрепи. Па ка-кав је тај свештеник, на кога се Србин у данима своје невоље обраћа, да га у свему теши и по-маже па чак с њим да дели добро и зло?

Мучан и јадан, бедан и невољан, као стадо :о му је. У души богатији од стада својега, јер нешто разбира о путима и намерама Господа. ши се судбом, у коју је запао, али је он у жем положају од стада свога, јер једини вођа рода српскога у овом времену и носаше цео род о своме врату. Он је морао водити бригу њему, старати му се и одговарати за њ пред гом и људима.

Тежак положај! Још тежи у онаким прили ма! Да мало изближе разгледамо тај положај и ање српских учитеља у вери. Да наведемо шта ичају савременици, који су посматрали живот пских свештеника, и о томе нам оставили бе жака.

4. Стање цркава, манастира и свештенства. – акву слику преставља српска земља са насељем, квама и манастирима пре 1459. а какву после да, види се из једне забелешке ђакона Атанасија, ји куша да престави стање српских земаља пре менуте године. Помињући манастире: Студеницу, илешево, Дечане, Осоков Опово, Троички, Раницу. Крушедол Велику Пештеру Рачу, Бању, орачу и т д., вели:

„Сви ти манастири, сазидани од царева благочестивих, као и ограде, камење, ћелије Цркве крашене изабраним каменом. Ликови унутра беху икани аравитским златом, обогаћене златним и ебрним сасудима; златни крстови украшени скупоценим камењем и многе друге скупоцене ствари ху урес цркава и манастира..... Манастирима и квама беху даровна многа села, виногради и уги судови са богатим плодовима, тако да кад

разуман човек дође и погледа, изгледа као др
рај божји. И других манастира беше да им
броја није знало и с једнс и с друге стране
нава па чак до мора. И ти манастири беху
гати. Обиље у свему владаше, али тих годин
сва срцска земља беше богата, беше много с
брних рудника и прости људи, сељани богати бе
а облачаху се у добро одело од крмезнога сук
весељаху се и пијаху вину од лозе, имађаху с
брно и златно посуђе, као што се тих година
лазаше и по другим државама."[1]) А шта би од св
тога по српској земљи после њенога пада? П
би од цркава и манастира после пада Смедер
1459., и после пада Босне 1463. године? Оно и
што и са материјалним стањем српскога нар
У економском стању лако се види и стање црк
и манастира. Лоше материјално стање српск
народа вукло је за собом као последицу и ло
стање цркава, манастира и свештенства.

О том стању поменути Атанасије ђакон ве

«Пусти Бог Турке те завладаше многим г
ким странама, па се по том устремише на срп
земљу, а Срби им се пративише више од 50
дин, али божијим попуштањем изнемогоше и Тур
завладаше. И тада у та времена би разорена
српска земља и не остаде ни десети део љу
велики манастири сви беху разорени. Сва богаст
црквена разграбише Турци и Татари, као п
сведочи то писац српски Ђорђе, архиманд
раваничкп, који вели: Наш манастир (Раван
разорише Турци и скупише све сребро и зла

1) Споменик краљ. срп. акад. V. стр. 30.

о беше у цркви, натовариште на 12 камила и оти- пе и бише сви манастири пусти за сто година.“[1])

Тако слика то стање ђакон Атанасије, што потпуно тачно, али опет недовољно да престави аво стање. О истом времену један запис ги: „...где се лица весељаху, где се скупљаху са- ри око цркава, где беху величања и молитве, где ста у поље излажаху, сад је свуда мрзост за- стела, све је ја̀д испунио, храмови су разорени паљени, људи растерани“. ..[2])

Шта веле још наши летописи о томе вре- ну?

Један вели: „Те године (1459) прими Мамуд ша град Вишесаву, Голубац, Жрновн (Авалу) саву и Белу Стену, плени Срем и попали Ми- овицу.“ Други „1459. прими баша град Ресаву анасију) маја 10. у среду, а сутра дан беше знесеније Господње.[3]“) Трећи „У лето 1459 но- мбра 8. поробише Турци и запалише манастир лешево. Ово би у дане Херцега Степана.“[4]) године опусти и манастир св. архистратига хаила под Венчацем, где је била, како мисли Љ. Ковачевић, венчанска митролија.[5])

Из овога се у памети свакога читаоца може ставити приближна слика тадањега стања. Села градови опљачкани и попаљени, народ растеран шумама, брдима и туђим државама. Манастири лењени, попаљени и запустели, књиге свете и

1) Споменик V стр. 30 и 31.
2) Запис у једном зборнику. Види Споменик кр. срп. акад. XV. ипа 37.
3) Гласник срп. уч. друш. LШ. стр. 94.
4) Споменик XV. стр. 21.
5) Starine X стр. 270.

друге црквене ствари развучене на све стра
гомиле, српскога робља, сваког пола и узра
оковане у ланце, гоне јаничари пут Једрен
Цариграда. Ето слике цркве и народа.

Ко тада беше поглавар српске цркве?
држаше у те несрећне дане по наш народ пр
Св. Саве?

Летописци о томе ово бележе:

„*Арсеније Други*. При овом патријарху Ту
завладаше српском земљом и на патријарши
ложише велики данак.“[1]) Друга белешка гл
«При овом Патријарху примише агарени срп
земљу и царство српско попрано би од безбож
агарена и наложише Турци велику дацију.“ р.
— велики датак б. — тежак данак — θ —
престо српски — патријаршку власт.[2]) Трећи
Арсеније десети (ї) патријарх српски.

„При овом патријарху примише агарени
гарску и српску земљу и наложише велики да
на патријаршку власт. По сем бист Макарије
данаести (їа) патријарх.“[3])

Јасно је, да је 1459. године, кад је пала
бија био патријарх српски на пећком прест
Арсеније други. Исто тако јасно је, да су Тур
односно Султан, оставили патријарха, али по
су му натоварили велики данак на престо, кој
сад не знам колики је, али свакако није био ма

После прве олује, која је прегрмела преко ср
ске земље и српске цркве, изгледа, као да је
на том и прошло. Турци су се задовољили данк

1) Види Сказаніе о житія преосвештених Архиепископ
сербскија и поморскија земљи... Гласник срп. уч. друш. VI.

2) Гласник срп. уч. друш. XXIII. стр. 243.

3) Види Споменик III. стр. 108. Руварчев родослав.

кокле? То за сад нисмо могли дознати. По-
вога Арсенија на пећком престолу не поми-
е више ни један српски патријарх све до
рија, који је 1557. обновио патријаршки пре-
Патријаршија је постала удова. Српска црква
штенство без свога поглавара, а Грци из
ске архијепископије раширише своју власт
српске земље. (О томе у другом чланку оп-
ије).

Тек кад је српска црква остала без свога по-
ра, онда је настало страшно време за њу и
о свештенство.

Поред тога, што многе цркве и манастири опу-
ише, многе веће и боље Турци претвараше у
је или разваљиваше, те од тог камена гра-
безистане, каравансераје и друге јавне и
атне грађевине. Да видимо шта о стању хра-
веле поједини летописци и савременици.

Тако, год 1466. узеше Турци цркву Сашку
вом Брду и претворише је у џамију.[1])

Год. 1494. учинише Турци мунаром солунску
у св. Димитрија 20. августа.[2])

„1521. године пређе султан Сулејман Саву и
у Срем..... и опколи од свуда славни и дивни
рад и друге околне градове, и летијаху, као
ате змије, по селима и градовима палећи их.
чуда! тада наиђе таква беда на Срем, да она
тна, лепа и украшена места и села опустише
кве и градове разорише“.[3])

[1]) Гласник LШ, стр. 97.
[2]) Ibi 104.
[3]) Ibi 107.

1530. год. путник Бенедикто Курипеши
тујући од Новог Пазара у Рогозно, наила
српски манастир с леве стране пута, и вели:
ски цар, нема томе дуго, заповедио је, да с
руши, јер у њ долажаху хришћани (Срби),
беху заробљени од Турака, па се ослободи
и ту се задржаваху."[1]) Ово беше *Бањски*
стир, задужбина краља Милутина.

Ако цркве не преобрате у џамије, он
поруше и камен употребе за зидање нови
них и приватних зграда, као каравансераја
зистана[2]) и т. д.

Шта је онда остајало Србину? Где
молио Богу?

Кад му одузеше све боље храмове, те
шише и у џамије претворише, осташе му
капеле и црквице, без звона и звонара, без
њева и крстова. Ђеновљанин Мернавин и Б
ломија Георгијевић, писци прве половине
века веле: „Са цркава Турци поскидају
звона, нȃките и друге утвари однесу, а
лепе и велике претворе у џамије и оскрнав
хамеданском науком. Хришћанима остављају
по неке капелице и црквице, у којима им ј
звољено да служе службу, али не јавнове
лагано, тихо и тајно, нечујним гласом (nic
fentlich, sondern heimlich und verstolen h
könten). Ако хоће заједно да дођу, ако хо
се скупе, морају се крити."[3])

---

1) Rad LVI. стр. 171.
2) Rad C стр. 134. — Starine, књ. XX стр. 120 и 122.
3) Georgievitz. Erzelung... лист 88 а. Mernavinus по Гл
учен. друштва XXXVI. стр. 194 и 195.

И ове мале цркве и капеле нису биле јаке и
сте. Време, трус и друге непогоде, често су
рушили. Тако порушене остајале су, јер их
би не смедоше поправљати и подизати. О томе
енути писци веле:

„Кад се ове цркве, било услед старости, било
ед труса или ватре сруше, то их хришћани
у смели оправљати, осим ако од Турака ве-
им новцем или и митом добију право (So dürffen
iesebe nieht von newes aufferbaven es sey denn
sie es mit gar grossem geldt der türkischen
ikeit abkeuffen, und abwegen. — Georgievitz
т 88 a).

Све ово са црквама и манастирима чињено
како вели Курипешић, зато, што су Турци
лили да ће моћи тиме принудити хришћане да се
урче.[1]) Турци се нису уздржавали, како вели
ијепископ Марин Бици год 1610, да не напа-
и не пале хришћанске богомоље.[2]) Ни то није
доста непријатељима српске слободе, неза-
ности и имена, већ кад су се спустили до то-
милости према хришћанима, те им одобра-
да могу своје црквице оправљати, тражаху
врло велике откупе за та права. На тај начин
ки свештеници, а нарочито калуђери не сме-
е се ни бавити (често пута ни појавити) у
овима, где је било Турака, нити по манасти-
а, који беху близки градовима, већ се повла-
е у густе шуме и гудуре, у неприступачна
а поред каквих извора, међу бреговима да-
од турских очију, те ту подизаху манастириће

[1]) Rad jugosl. ak. 56. стр. 163.
[2]) Starine, XX. стр. 121.

и црквице. Ту су живели и молили се Богу, ту их је налазио народ, ту им је долазила раја, ту се напајала јеванђеоском речју као јединим извором свега знања за оно време. Ту је раја црпела наду да ће доћи време, када ће се повратити сатрвена слобода и независност српска. Ту је овимало синова учило књигу и писмо. То беху једина средишта бедне српске просвете онога времена. Од тих манастирића, проширивањем, догђивањем помоћу народном постепено су постајала уточишта за народ где је долазио да се моли Богу. Горе поменути Мернавин вели: „Држати проповеди и објављивати јеванђеље, сасвим је забрањено. Ни једном хришћанину није дозвољено да служи у државној управц, нити да носи оружје, нити да се одева као Турчин; нити им је слободно да се веселе, нити да играју. Ако ти ко наједовптом речју учини неправду. теби или Христу, није ти друкче, већ ти ваља ћутати и сносити. Ако ли изустиш ма једну непријатну реч против њихове вере, хоћете на силу потурчити; а отвориш ли и после уста против Мухаммеда, спалиће те жива.“[1]

Исто тако у Београду Срби су имали једну велику и две мале цркве. али их Турцп порушише. О томе путник шеснаестога века Пигафета вели: „У тој вароши Мехмед (јер хоће да се гради безистан, каравансерај и друге грађевине) даде порушити три хришћанске цркве српске и синагоге јеврејске; њих је дао разрушити колико ради зидања, толико што не држе обреде своје

---

[1]) Georgievits лист 886, 89 а) — Mernavinus, стр. 67. — Гласник XXXVI. стр. 164 и 195.

своје вере, као што су неке сиротне жене плачући причале заједно и о другим њихним зулумима, јер неће на другим местима да их изнова граде. На све могуће начине тражили су цркву дубровачку, која је скривена под земљом, па немогавши је наћи, забранило се под великом казном новца и затвора да се не сме ни по троје ни по четворо састајати на молитву."[1])

Сликање овог јаднога стања наших цркава и манастира да завршимо једним врло занимљивим наводом *Ритера Харфа*, који је путовао по крајевима турскога царства 1496—1498 године. Он вели: „да су Турци од хришћанских цркава правили менажерије, у којима држе слонове, лавове, јежеве и друге животиње у ланце повезане."[2])

Као што се види, стање српских храмова од 1459.—1557. године одговараше оном стању, у коме се налажаше српски народ тих година. Политички потчињен, материјално опљачкан, растурен због насиља по гудурама и шумама мучи муку и трпи. У таким приликама појмљиво је, да није могао давати храмовима оне потпоре, коју је раније давао, а најпосле и да је имао, није смео да даје.

Како је било стање српског свештенства у то време? Како ли живише српски калуђери, који једини у то време ширише књигу и писмо?

Кад Турци с војском пролажаху кроз српске земље у разним походима на запад, као год што су грабили и отимали робље, оковали у ланце и на тргове гонили тако исто нису остављали ни

[1]) Rad jugosl. akad. [illegible] met. C. стр. 134.

свештенике српске, само ако су им на домаку би
Свештеник или калуђер, као заробљеник, био ј
горем положају но обичан роб. Његов је полоз
био до крајности несносан. Понижаван је до ж
вотиње, до безумног створења.

Георгијевић, који је посматрао живот роб
о стању свештеника и калуђера вели: „Свеш
ника кад ухвате Турци или га заробе, држе
до зла бога рђаво. Вежу га као „свјатота
(gleich als werens Kirchenrauber), или бегунца.
Кад Турци заробе хришћане боље пролазе о
који знају какав занат но они без заната. Та
свештеници и калуђери сматрају се као људи
заната, беспосличари, које ни један трговац н
да купи, и ко их једном купи, тешко да их п
прода, јер на њима нигде не може добити оноли
колико на људима, који знају занат. С т
су свештеници и калуђери као робови гологл
и без игде ичега, често пута толико подерани
су голи, јер не добијају никакве хаљине, а он
којима су ухваћени, подеру се и распадну. з
их вуку онако подеране и по киши и по сне
по врућини и ладноћи. Они јадници не могу
мука опростити, док им се бог не смилује те
не узме душе, или док се не нађе какав будал
трговац, који је лако до новаца дошао, те
прекупи ове беспосличаре или неприкладан и
ваљао еспап (како их они зову)“ (...der vorlo
geldt, für ein solchen müssigenger und so untücht
faule ware (wie sie es nennen) auffkeufe[1])

[1]) Georgievitz лист 77. в 78. а.

Али, ако свештеници или калуђери којом сре-
ом остану, те их не заробе и не побију, узму
м све, што на себи и око себе имају, па их по-
ie тако голе изведу и воде на ругу и подсмех
вета «[1])

Ако их и та несрећа мимоиђе, онда остају
дници без игде ишта. Исти писац вели: „Калу-
ери и свештеници код Турака живе врло рђаво,
ко, као да су светотаци на срамоту Бога и
уди. Од цркава немају ништа, да би могли жи-
ети (sie haben nichts von Geistlichen pfründen
auon sie sich könten erneren)

„Кад је недеља или празник, даду им старице
о који хлеб, те тако живе од поклона. Већина
е од њих издржава продајом сечених дрва. Оби-
но оду у шуму отсеку дрво, изцепају га, и на-
оваре на магарца, дођу у варош, иду од улице
о улице док не нађу продавца да продаду.[2])
руги један писац такође савременик догађаја, о
ојима говоримо, чије је дело печатано 1565,
писано 1547. вели:

„Ако који од свештеника или калуђера падне
урцима шака, и ако живот сачувају, обрету се
тако бедном стању, као да су светотаци; држе
х на срамоту Бога и људи. Од цркве ништа не-
аду, а живе од онога, што им која добра душа
празнику поклони Бога ради. Живе од дрва,
оја у шуми отсеку, натоваре на магарце и терају
а трг, иду од улице до улице, вичу и гласе, да
и хоће ко дрва да купи.“[3])

1) Ibi лист 88 а.
2) Georgievitz лист 89 в. и 90 а.
3) Heinrich Müller, Von dem Machometischen Glauben etc. 1565.
IDLXV. лист 113. в.

Овакве муке подноси српски свештеник као
силног и великог царства турскога, па опет і
поведа још беднијој пастви својој веру у Х
ста; вели јој да је Србин, да чува свој је
своју веру и да се нада. Говори јој о ист
Христовој, говори јој о потлаченима и бедн
подражава је и прича јој прошлост Српства,
надеждава је, да ће доћи дан ослобођења, да м
доћи и да ће Србин стрести са себе окове и
рам. Ово нису били људи, ово су узори, ово
светитаљи мученици!

Овако је живео свештеник у селу међу
љацима, међу брдима и планинама а како је жи
у варошима?

О варошким свештеницима Герлах, пу
од 1573. год дошавши у Београд, вели: „Нај
рији свештеник зове се прота. Садашњему је
Лазар. Он је још млад човек и, као и ос
свештеници, нема никакве плате и дохотка,
што им ко поклони приликом крштења, венч
исповести и погреба. С тога свештеници
разне занате те се хране. Овај београдски п
занатом је бојаџија и научијо је да чита
пише у неком манастиру. Уписао је своје
у моју споменицу (Stammbuch). Вели да је њ
старешина патријарх пећски.... Њихов патри
у Пећи мора сваке године да плаћа султан
две хиљаде дуката, као за слободу вере и с
сталежа; али осим тога и сваки свештеник
је под њиме (пећским патријархом) мора тур
цару да сваке године плаћа неку суму прем
слузи својој“[1])

---

[1]) Гласник XXXVI стр. 212. и 213.

Свештеник српски овога времена носио се
варошима као и остали Срби грађани а по
лима као сељаци. Могао се познати само по коси,
ја је била дуга и падала у витицама низ плећа,
по капи, која се разликовала од капâ осталих
љака. Герлах, као очевидац, описује једнога
ештеника на погребу и вели: „свештеник се носи
о и сваки други сељак (овај што је на погребу
ајао је с голим ногама до колена) и од других
сељана одликује само дугом косом и што носи
укчије капу.“[1]) А зар се и могао друкче носити
и онаким приходима, које му је давала опљe-
на паства? И он и паства осећали су се у
колико срећни, што су још живи код онаких
ерских поступака турских и што су заједно.

Било је села и читавих жупа, које нису имале
овакога свештеника, но је ради вере и обреда
православној вери морао по неколико дана
марати, те да нађе свештеника, да опоје или
сти, да венча или прекади, да освети и моли
у очита.

Срби сељаци, који су остајали без свеште-
ка, остајали су у незнању. Знао је, да је вере
авославне, али ништа није знао из самих обреда
авославља. Тада се сам Србин довијао, са-
ављао молитве, какве је знао и умео, подносио
Богу са искреним срцем једнога паћеника, који
е наде у Бога полаже. У том послу молио се
бин, како је знао и умео, а нарочито су за-
уге у то време играле значајну улогу. Да би
чувао свој пород ренегатства, Србин је још при
штењу (разуме се у извесним крајевима) обе-

1) Гласник XXXVI. стр. 209.

лежавао крст детету на челу, руци и т. д. бојећи то обележје соком неке траве, од које се траг никад није губио. Ово је било врло незгодно за оне, који би се доцније потурчили, јер би их ти знаци вазда издавали за хришћане и правоверне." [1])

Турци тога времена мислили су, да ће задобити хришћане а нарочито Србе за своју веру, за то су тако јако гонили српске свештенике и калуђере. Али, кад се увидело, да то не могу постићи, онда су опет отпочели гоњење из два разлога, једно д [illegible] енике да се одрекну поучавања на [illegible] цније и најглавније, да од раје и [illegible] извуку што више новаца.[2])

А каква ј [illegible] аука и знање ових јадних духов [illegible] ског народа овога времена?

Према напред изложеном стању народа, лако је закључити, како је могло бити знање и образовање код калуђера и свештеника. Али то није потребно, јер имамо сведока, који то забележише. Тако Мернавин вели: „Они беху полуписмени људи са врло скученим знањем, знађаху нешто најпотребнијих молитава при најобичнијим обредима; умели су нешто читати и писати, а доста их беше што ни то не знађаху, али ипак учаху народ, који не знађаше више од „оче наш" да верује у Бога и Христа и да поштује веру своју". А *Корнелије Дуплиције Шепер*, путник 1533. год. дошавши у манастир Милешево вели: „Овај је

---

[1]) Ricau. Jstoria della stato presente dell' impepio Ottomano p. 114.

[2]) Starine, XXV, стр. 167.

манастир насељен монасима, који се зову калуђери. Сви су тежаци у осталом незналице (ignorantz)"[1])

И ови свештеници и калуђери, што беху тако мало писмени и образовани, беху у стању да, у очима онога мучнога, јаднога и угњетенога српског народа буду таква и толико јака морална сила, да је била у стању да га одржи у вери хришћанској и да га задржи од турчења, ма да у босанској властели, и иначе имађаше пред очима сваки дан врло саблажњиве примере. Али, ако је овај мучени и чемерни српски калуђер или свештеник знао мало или имао врло мало образовања, имао је српско и хришћанско срце, а појмио је тачно своју свету дужност у овом тешком и мучном времену, и савесно ју је вршио „Идући у писанију“, да од народа купе милостињу за своје цркве и манастире, знађаху ови народни учитељи доспети и у најудаљенији кутић и опомињати браћу, да се држе вере прадедовске и да не клону у искушењу, него да остану постојани.“[2]) А то је толико исто значило у ондашњем турском царству, колико данас назвати се револуционаром са бомбом у руци. И савремена Европа има више милости за револуционаре с динамитом, но Турци онога времена за српске учитеље и свештенике.

Услед оваких напада на цркве и манастире, српски свештеници и калуђери нису клонули. Они

1) Rad LXII, стр. (60). — Па ипак ово је дубок прекор српским калуђерима онога вромена, који нису заслужили а који је неоправдан. Према стању, које напред изложисмо, српски свештеник и калуђер нека је знао свршити литургију, крстити и венчати, опојати и светити водицу, па је врло много знао, сразмерно више но многи његов савременик у слободним западним државама.

2) Проф. *Јов. Томић* „Пре три столећа“. стр. 10.

су се старали, да одбију ове нападе од вере и цркве, па су тражили пута и начина тако, да су често и до цара допирали. Има фермана, по којима се види да нису сви турски цареви били једнаки према службеницима православне вере и олтара. Има доказа, да су султани стајали на пут тој злоупотреби обесних Турака. Ради потрвде да наведемо неколико примера. По ферманима, које је сачувао манастир *Дечани*, а објавио Јастребов у својој књизи „Подаци за историју српске цркве“ 1879., лако се може увидети, како су Турци поступали са српским црквама и манастирима. Тако се у ферману султана Бајазита од 1506. каже: „да се митрополит пећски, Јоанићије тужи и на то, што субаше и тимариоти траже силом од манастира дрва сено и новце“, — а султан Бајазит наређује да — „од сад нико не тражи од монака, ни дрва, ни сено, ни новаца (акча) рајиних. Заповедам, вели султан на крају свога фермана, да се добро пази, кад субаше и спахије траже сено, дрва и акче (новац), па да им се томе стане на пут.“[1]) Исто тако и султан Сулејман 1537. год. наређује ферманом пећском кадији, услед тужбе дечанскога калуђера, да спахије траже од њега *есиенце*[2]) као и друге дације, да кадија извиди спор — „парницу међу спахијом и калуђерима, па ако није уписано у тефтер спахијски име овога монаха, онда забранити спахији да чини калуђеру насиља и зулуме, а ако је записено, против постојећега закона, онда треба из-

---

[1]) *Јастребов*: Податци за истор. срп, цркве, стр. 41.

[2]) Данак робова — данак што су плаћали хришћани обрађујући земљу овог или оног спахије.

писати из тевтера име калуђера, принадлежећег
нastира над којим спахија нема никакве вла-
и."[1]) За владе истога султана Сулејмана године
62. у Дечане су долазили турски „полициски
аничници, да би их застрашили, говорили су им,
су дошли да их воде пред суд кадији, тобож
то што је близу манастир нађен убијен човек
траже од њих пара (новаца), против закона и
не им зулуме." Ово је било противно ранијим
редбама истога султана, те за то и овим својим
рманом наређује, „да се не чине више овака
сиља монасима, који нису ни убице, ни јатаци
да се у напред забрани полицајним званични-
ма да не потварају на калуђере да су убице,
мо да их глобе."[2]) Исто тако и султан Мурат
, године 1583., када више не беше на месту
ликога везира Мехмеда Соколовића, издаје један
рман на име бега, дукађинског санџака и ка-
ју Алтунили (Ђаковачког). у коме вели: „у
ед тужбе монака дечанскога манастира на то,
„неимајући никаквога преступљења против за-
на, ни сад, нити подозрења у прошастом жи-
ту калуђерском, полицајни званичници (єхли-
ф) долазе сваки час у манастир и терају своје
фове, спавају по неколико дана, и осим јатака
остеље) заповедају да им се доноси вино, овнови,
гањци, кокошке. хлеб, јечам и друга јестива,
питајући имали манастир или нема да им да,
ог чега калуђери манастира трпе велике зулуме
насиља." Султан даље налаже „да се ова ствар
види и по правди реши, па ако су у току 15

[1]) Јbi стр. 44.
[2]) Јbi. 46.

година непрестано тужбе подношене, као што у тужби каже и калуђери немају на себи ни кога преступљења то забранити полицајним з ничницима да чине манастиру без узрока и п тив закона насиља и зулум".[1]) Од истога султа исте године има ферман на тужбу калуђера, многи из разних места долазе у манастир, др панађур без нарочитога за то допуштења и мало не маре кад им се што против тога ка него још одговарају калуђерима, да они не у мају на ум кадијски законит хуџет, који сведо да манастир има штете од тога тржишта." то султан наређује да се извиди, па ако манаст заиста има штете од тога и такога трга, то се забрани трг у манастирима.[2])

Све горе наведено јасно говори, какви напади били од стране Турака на овај манаст који је био и јак и богат и могео да се бра Види се да сами султани нису били против станка манастира и цркава, али колико је жа српскога свештенства и калуђера могло стићи Стамбола града, а колико ли до „цара чес тога" ?!

Што се тиче султана и великих везира, кад кад даваху коме манастиру или цркви неку повластицу. То се такође може видети забележака и фермана онога времена.

Тако 1520. године налазимо једну белеш која гласи: „У то лето сазида се храм свет Николе назван Вранова Глава".[3])

---

1) Jbid. стр. 45.
2) Jid. стр. 48.
3) Гласник срп. учен. друш. 53 стр. 701.

Исто тако у то време проширен је и ма-
стир на Каменцу, који је данас црква у Че-
ну, у Гружи. На своду у паперти налази се
акав натпис: „Изволенијем оца и поспјешенијем
на и савршенијем светога духа настави се сеј
перт при игуману Теофану и духовнику Симе-
у и ктиторов от Грасовц Косировић Кузман с
аћам Вуја, Степан, Дамјан, Цветан и синове
тар и Пава и Бог да их прости. Амин. 1547.[1])

Турци су по некој задужбини старих српских
здалаца давали и по коју повластицу. Тако су
рски султани допуштали калуђерима манастира
ванице, да могу живети по обредима своје вере,
и ни њима не допуштаху да звоне у звона.
лед тога су се служили клепалима. И ако је
е било звона, морала су тихо и лагано звонити,
не би тиме парали уши правоверних мухаме-
наца.[2]) Како је било забрањено звонити, то су
авоверни сматрали за своју дужност да где год
де звона, да их скину, разлупају, те да се не
је глас „ђавољих труба". Има путника, који су
време ових патња путовали, па причају, да су
урци скидали звона са хришћанских цркава,
збијали их и преливали у топове или комађе
сили у Једрене, те га слагали на гомилу у не-
кву велику зграду. Исто тако наређивало се
јницима да сваки при повратку донесе по који
мад звона.[3]) Све је то ишло као прилог топо-
вници.[4])

[1]) Овај запис преписао сам из честинске цркве јуна, ове го-
е, кад сам био ревизор у гружанском срезу.

2) Rad jugosl. akad. C. стр. 132.

3) „Вила за 1886. стр. 158 и напомена на стр. 211.

4) Гласник срп. учен. друш. 36. стр. 195.

Свештенство и црква трпели су удар за ром, и у колико је турска власт увиђала, да је род све сталнији, да је постојан у вери, он све систематичније нападала а нарочито свеш ство. Искушења, која су чувари цркве имал издрже, била су страшна.

Један енглески дипломата из тога врем који је брижљиво испитивао факта и добро ме шта ће рећи, вели: „Кад се узме у поглед ти ство и лукавство, којим Турци раде да „Х шћане залуде или искорене, онда је право да у Турској још има људи, који хришћан веру јавно исповедају....... У кратко, не мож ништа замислити чиме се Турци не служ хришћане, свакога према његовој личној нар не доведу да се потурчи. Среброљубиве задоби благом, сујетне и властољупце почастима и из дима на висока достојанства, а плашљиве и с претњом и силом. Што се тиче оних, што п свега и преко свега остану постојани у вер њима Турци поступају као са стоком.[1])

---

[1]) Види. Ricau, Neu-eröffnete ottomanische Pforte. Beschrei etc. Augsburg 1694. а и Чед. Мијатовић у Гласнику 36. стр. 169.

рховна управа српске цркве у турском царству од 1459—1557.

Напред смо преставили стање народа, свештенства, цркава и манастира одмах по паду рпске државе. На неколико места дотакли смо е и врховне управе српске цркве, дотакли смо е саме патријаршије. Сад да преставимо у каком се стању налазила српска патријаршија д пада Србије па до патријарха Макарија I, или д 1459 до 1557.

Напоменули смо напред, да је на патријаршском престолу, када је пропала Србија и Босна, седео патријарх *Арсеније Други*. То се види по записима, које напред наведосмо. За сад нам е најважнији овај запис: *„при сем патријарсе римише агарене србскују земљу и царство србское шпрано бист безбожними агарени и наложише Турци велику дацију* р. к. є. — *велики датак* в. — *тежак данак* — Ѳ — *на престол србски — патријаршку власт*“. То је све, што су нам оставили суврееници и најближи потомци Арсенија Другога, патријарха срп. на престолу Св. Саве.

Можда ће се наћи још који запис, који ће нешто више бацити светлости на ово време. Али сви остали, што су нам познати и које смо у првом чланку поменули, ништа више не знају нам рећи.

Јако нас занима овде појава, што су Турци пристали да оставе Арсенија II, на патријаршком престолу, али под условом, да плаћа цару и царевој хазни извесну суму новаца у име данка. Свакојако, патријарх је морао пристати и плаћати. Али колика је та сума? Данас се тешко може знати Покушаћемо, према ономе, што нам стоји на расположењу, да одредимо колика је та сума новаца била. Најстарији помен о данку, који је патријаршија плаћала султану, налазимо поменут у путника Герлаха, тек године 1578 месеца јула, када се вратио из Цариграда. Он прича како му је тадашњи прота београдски Лазар казивао, да њихов патријарх у Пећи мора сваке године да плаћа султану по 2000 дуката, (или 100.000 аспри рачунајући по 50 аспри у дукат), као за слободу вере и свога сталежа; али осим тога и сваки свештеник, који је под њим (пећским патријархом), мора турском цару да плаћа сваке године неку суму према својој заслузи.[1]) Патријарх Арсеније IV 1731 године платио је за ферман 100.000 акчи и махте сваке године 70 000.[2]) Године 1757. у ферману, којим је укинута обновљена пећка патријаршија и присаједињена цариградској, види се да је пећка патријаршија плаћала сваке године 90.000 акчи, од које се суме трошило 65.940 акчи на „выдржавање јаничара станујућих у Дербентихане (Дервен?), Рогатици

[1]) Гласник срп. учен. друш. XXXVI стр. 213.
[2]) Гласник срп. уч. друш. XI. стр. 181.

и Новом Горјану (Горажда?) спадајући у новопазарску капетанију босанскога санџака... А осталих 24.060 акчи, слало се сваке године царској благајници. Поред тога за ферман или берат, кад се промени патријарх. плаћало се 100.000 акчи као мири-пешкеш (владаоцу дар.)[1])

Према овоме могло би се приближно одредити колика се сума плаћала на име данка од српске патријаршије благајници султановој. Израз у наведеној белешци, «и наложише Турци велику дацију р. к. є. велики датак", мислим да значи онај *мири пешкеш*, а овде је 125.000 аспри, а израз „тежак данак — Θ — на престол србски — патријаршку власт", довео бих овако: *на престо српски на патријаршку власт тежак данак* — Θ —, те би ово Θ значило или 9.000 или да је грешком забележено место .ч.=90.000. аспри. Наравно, да немам никаквих података, којима бих потврдио ово своје мишљење. Зато оно за сад остаје као доста основана хипотеза

Да ли је патријарх Арсеније други плаћао овај данак и за колико година, то, према документима, која ми за сад стоје на расположењу, не могу ништа извесно рећи. Чини се, да је пристао и плаћао, али да су га Турци једва трпели. Зашто? За то, што је то био још једини остатак од оне српске снаге и величине у средњем веку, која се истина ослањала на ону неправичну феудалну систему али по неминовности, јер и све друге околне државе беху такве. Тај остатак од самосталне српске државе могао је у неколико

[1]) Види *Јастребов*. Подаци за историју српске цркве. Београд, 1879. стр. 5, 6 и 7.

послужити као отпор Турцима при турчењу
као заштита у многим и многим односима
према Турцима. Турци су га за невољу тр
Али кад умре Арсеније, нико га не наследи
придржа престо Св. Саве. Бар наши споме
о томе ништа не говоре.

Откуда то и зашто?

Данас се извесно зна, да је српска п
јаршија после Арсенија Другога потпала под о
ску архијепископију. Како и којим путем,
не зна. Бар до данас немамо непосредних
така ни записа о том догађају у српској ц
Ми ћемо покушати да то објаснимо посре
документима. Надамо се да ћемо у неколик
светлити то питање.

Највећи противници српске црквене
сталности кроз цео средњи век били су Гр
особито њихни црквени поглавари.

Св. Сава у почетку тринаестога века,
сумње, да не би могао мирним путем изра
самосталност српске цркве да тада не беше
патријарх — византиски — у Никеји, а Ср
српска црква оцепљени латинском царевином,
постаде на Балкан. Полуострву 1204. године
ликом четвртога крсташкога рата. Тада се
више противио самосталности српске цркв
главар охридске архијепископије. Међу тим
Душан освоји Македонију и Албанију, онда
паде и Охрид под српску државу, па разум
и охридска архијепископија. Архијепископ о
ски Никола чинодејствовао је при том про
патријарха и крунисања Цара Душана. Али
после Маричке погибије државе браће Мрн

ња потпадоше под Турке, па дакле и охридска
хијепископија, прекину се и оно мало везе што
постајала између ове две самосталне цркве.
зим је охридска архијепископија дошла у тешњу
зу са Грцима, који су мало по мало а најпосле
свим преузели престо архијепископски. Од тада
настала или даље се развијала она вековна
ржња између Срба и Грка, особито међу погла-
рима цркава. Тим пре, што је охридска архи-
пископија вазда полагала неко право на епар-
ије у српским областима, па разуме се и на
ећку патријаршију, која држаше сад под сво-
м руком епархије у српским областима. При
м вазда су се ослањали на оне границе, које
још Јустинијан својом повељом обележио ар-
јепископији Јустинијане Прве. Исто тако они
полагали право на српске епархије и према
оме, што је учинио Василије II, а доцније и цар
муило подигнувши самосталну цркву у Охриду
сто Јустинијане Прве.

Да су заиста полагали то право на пећку
трijаршију баш и за време самога српског па-
ијарха Арсенија II, па и после њега, да̂ се
дети из грамоте цариградскога патријарха Је-
мије I од 1531. године. Патријарх Јеремија у
ј својој грамоти одмах у самом почетку вели:
Било би, дакле достојно и правично, кад би оно,
то је још у почетку добро узакоњено и уређено
сваґда остало тврдо и не мењало се услед ра-
их доцнији прилика кад се не би услед ма
квих предлога рушиле саборске одлуке, нити
к уништавала патријаршиска наређења.“[1]) Овде

1) Гласник срп. учен. друш. XLVII. стр. 266.

дакле прво и прво патријарх Јеремија I. жел
да одлуке саборске и наређења патријаршк
остану стална и непромењена. За тим мало ниж
вели: „Па тако, како се често догађа да се св
мења услед промењивости дела човечанских, т
зато нова патријаршка наређења опет враћај
све на своје место. Па тако и сад блажени архи
јепископ Прве Јустинијане, (Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Πρωτ
Ἰουστινιανῆς ἤτοι τῶν Ἀχριδῶν), т. ј. Охрида, у дух
светом мио брат наш и саслужбеник (συλλειτουργός)
кир Прохор, претрпео је тако гажење права у
својој епархији, јер тако звана пређашња архи
јепископија Пећка још од почетка била је потчи
њена његовој цркви т. ј. охридској; али, како
неки веле, *услед неких насиља, била је отргнута од
ње и постављена у положај самоуправне*[1]). Али тако
није остала све до данашњега дана, већ је понова
била присаједињена к његовој (Прахора) цркви и
учињено је, да је зависна од ње на основу тога,
што није установљена по суду или одредби ма
кога васељенског сабора."[2])

Из овога се види да цариградски патријарх
није признавао 1531. пећку патријаршију и да
је сматра да је она насилним путем и постала.

---

[1]) Курсив је наш.

[2]) . . . . ἡ γάρ τοῦ Πεκίου λεγομένη ἀρχιεπισκοπὴ ἄνωθεν
καὶ ἐξ ἀρθῆσῆνμέν υποκειμένη τῇ ἐκκλησία αὐτοῦ, τῆς Ἀχριδῶν
δηλαδὴ ἀπό τινος δὲ, ὥς τινές φασι, βίας ηρπάγη μὲν ἀπο αὐτῆς
καὶ εἰς αὐτονομίαν καθέσιη. . . ἄχρι τινὸς οὐμὴν δὲ καὶ ἕως τοῦ
παρόντος οὔtω διέμεινεν, ἀλλὰ πάλιν τῇ εκκλασία αὐτοῦ προσε-
τέθη καὶ ὑπύσπονδος, αὐτῇ εγεγόνει, καθότι οὐδὲ γνωμῇ ἢ
διακρίσει τινὸς τών οἰκουμενικῶν συνόδων τετίμητα. (Гласник
47. стр. 267.)

ер вели „није призната ни од једнога васељен-
кога сабора“, дакле сматра још и у шеснаестом
еку, да је Душан насилним путем васпоставио
атријаршију српску оцепавши је од охридске
рхијепископије. Да ли је то тако или није, мени
ије до тога, да то на овом месту расветљујем.
 томе су позванији од мене већ рекли своју реч.
лавно је овде, да је цариградски патријарси нису
матрали за самосталну чак ни после онога изми-
ења под кнезом Лазаром.

Кад је нестало српске државе, у којој је
ећка патријаршија имала јакога ослонца, и за-
итника, и кад је умро Арсеније Други, последњи
трийарх пећки за српске државе, онда су Грци,
 нарочито они из Охрида, похитали да пећку
атријаршију потчине себи, ослањајући се вазда
 нека стара права и повеље. У томе за владе
урака лако је било успети. Турци су гледали да
 се само плати онолика сума новца царевој
азни, колика је нарезана на пећку патријаршију
 ко ће то да плати и ко ће бити поглавар цркве,
ало их се тицало. Још кад се нашло начина да
 и ово једино „началство“ међу Србима укине,
и су на њ врло радо пристали. На тај начин
ислим, да је присаједињена пећка патријаршија
од охридску архијепископију.

Да се могло то тако насилно учинити, служи
ам као доказ и то што је исти горе поменути
ариградски патријарх Јеремија I. отео од „свога
рата у духу светом“ и „возљубљенога саслужбе-
ика“ поменутога Прахора 1536. год. *Вериску*
пархију. Ево како гласи царски ферман у коме
е та отмица озакоњена: „Овој патријаршији до-

шао је архијпископ Прве Јустинијане, Охрид
именом Прохор овде у Цариград и престаде
вану и показа царске хрисовуље, које су глас
и одређивале да архијеписаопија његова има
рију, која је једна од Епископије солунске
трополије. И тада додаде сто дуката харача
ову. И кад виде патријарх да додаде харач,
чуде се, шта да ради, те да му онај не узме
места. И ово га научи те отиде и извади фет
и гласила је овако: да ако когод држи јед
ствар и има је у својој власти од сто годи
други не може му је више узети из руке. И та
изађе пред диван и покаже фетву, како и
епархију цариградска црква има од триста годи
И чујући то паше, изрекле су њему право да
има, али уједно да приплаћује он сто дука
што је придовавао Прахор. Незнајући шта др
да чини, патријарх је примио овај намет и т
истерају овог Прахора из дивана".[1])

Оваким или слично оваким путем потпала
пећка патријаршија под охридску. Онако
што је у половини прошлога века присаједињ
цариградској.

Од патријарха Арсенија II, па све до обн
српске патријаршије радом Макарија I., нема
престолу Св. Саве ни једнога патријарха. Он
био под охридским архијепископима. Врхов
власт цркве из Пећи прелази у Охрид са пат
јарха на архијепископа.

[1]) Гласник друж. срб. слов. VIII. стр 128 и 129.

Да ли има помена о другим преставницима црквене власти по српским земљама за време од 1459.—1557.?

Ма колико да смо истраживали по записима печатаним и непечатаним, не мого смо наћи више личности, но оно што их је поменуо наш најбољи истраживач г. Иларион Руварац. Он помиње митрополита милешевског *Давида* око 1466., који је правио тестаменат ерцегу Степану на самртној постељи, а који се помиње још и 1470. Од 1470. до 1530. год. дакле за пуних 60 година нема ни помена о српским владикама у земљама, које подпадаху под српске деспоте. Па ипак у једном ферману даном дечанском манастиру помиње се пећки митрополит *Јоаникије*, како г. Руварац мисли подвласан охридској архијепископији.[1])

После тридесете године шеснаестога века једино као извесно лице, помиње се митрополит *Никанор*. Он је био митрополит грочаничко-липљанске митрополије са седиштем у *Новом Брду*, отуда се звао и новобрдским. Један запис помиње га 1536. године: „Сију књигу месеца октобра купи ја, смирени митрополит новобрдски Никанор и приложих га цркви Грачаници липљанске митрополије...... и подписа својом руком лета 1536.“[2]) Помиње се и 1539.[3]) Исто тако 1545[4]) па 1550.[5]) и најпосле дочекао је обнову пећке

---

1) Види више И. Руварац I. Прилози за историју српске цркве. О пећким патријарсима, од Макарија до Арсенија III. Задар: 1888. стр. 6 и 7.

2) Гласник срп. учен. друштва 51. стр. 65.

3) Гласник XLVI стр. 303.

4) Гласник 51. стр. 56

5) Jib стр. 67,

патријаршије, јер га налазимо године 1557.; је мислим да се на њега односи онај помен неког Никанора I, као патријарха 1567, јер ми знам да на обновљеном престолу први патријарх беш Макарије или, ако се то не односи на њега, онд на тадашњега архијепископа охридскога Никано ра I. Исти Никанор први пут је поменут у једно запису на једном прологу 1530 год.

Да сведемо све ово, што до сада истра живасмо:

1) Од пропасти Србије 1459 па све до 1530 у земљама деспота Ђурђа Бранковића нема ни једнога патријарха осим поменутог Арсенија.

2) Патријаршка власт беше прво оптерећена данком, па после присаједињена охридској архијепископији.

3) Све је то учињено утицајем Грка, а особито охридских архијепископа и цариградскога патријарха, који су сматрали да је пећска патријаршија постала незаконитим путем.

4) У том времену осим митрополита у Пећи (1509) Јоаникија нема ни једнога епископа а Турци беху раширили потпуно своје господство над српском земљом.

* * *

Напред поменусмо да до 1557. године не беше патријарха на пећком престолу. Али тим ...ено да није било ни покушаја, да га буде. ...народ више пута кушао

а стресе са себе ропство и ланце. тако исто иамо помена да је неко и од српских црковника окушавао да обнови престо Св. Саве. Али колико тај црковник кушао да обнови престо Св. аве, у толико се више истиче и она жеља цаıградскога патријарха *да се не обноеи* **и то не мо тада, но никада,** већ онога, ко би то покуао, куну, да је проклет и одлучен од самога Бога едржитеља и на овом и на оном свету!

Овај покушај износи врло јасно, још у оно еме расположење грчкога свештенства и грчких рквених и духовних поглавра према српској црзи и српским свештеницима. Ова међусобна мрња била је толика, да је српски црковник волео саме Турке у помоћ звати против најезде грчке а српску цркву.

Да изложимо само писмо, па после да га азјаснимо.

Поменути патријарх Јеремија у поменутом исму даље наставља:

„..... Некакав Павле (Παῦλος γάρ τις) у патирском облику, а у ствари курјак (λύκος γάρ ὤν ἀληθῆα) подражавајући не апостола Павла, већ дметника Самосата, употребивши спољашну власт мајући помоћ и од неких мирјана помоћу злата спео је, да захвати Пећку цркву, да је отргне д охридске архијепископије, као и још неке ркве. Известивши нас о овоме блажени архијеископ кир Прохор, молио нас је, да законски азгледамо и пресудимо, да ли је то законито и агласно канонима? И узесмо молбу блаженога рхијепископа и размотривши дело саборски, нали смо и одредили, да поменути Павле, пошто

је поступио против канона, подлежи искључењу или одлучивању од сабора, који треба да се скупи од архијереја тамошње епархије, и то на основу канона, који гласи: „Ако ко год, употребивши светске поглаваре, завлада црквом помоћу њихном, да буде збачен и одлучен заједно са онима, који су га помагали".[1]) Саучесници његови да буду одлучени од Бога сведржитеља и да им се не опрости, док се не покају и не поврате цркви Божијој. Но како се налазе старе царске хрисовуље, које доказују, да је сва пећка енурија са Србијом законо припада охридској архијепископији, то наш суд на основу означених грамота, саборским пристанком, одређује и тврди да се сва пећска енурија заједно са Србијом (ἅπαςαν τὴν τοῦ Πεκίου Ἐνορίαν σὺν τῇ Σερβία..) врати под власт свете архијепископије охридске, јер је под њим била све до данас. И ко покуша од данас, да произведе око њих ма какве смутње, тај, па ма ко био, да је проклет од Бога сведржитеља и овога и онога света, и да му се нигда не опрости а судба да му је као и Јуде издајника."

Шта казује ова грамота цариградскога патријарха Јеремије I.? Шта се може извести из ње?

Павле, некакав епископ, архимандрит, шта ли је, Бог би га знао, (јер га Грк не каза, ко је по занимању), покуша да обнови пећку патријаршију. За то му је требало помоћи Он ју је нашао, нема сумње, међу браћом својом, међу Србима, који су највише и патили у погледу вере од Грка. Они су га помагали новцем, а он је даровима у злату

[1]) Апостолско правило.

ὰ δόσεως χρυσοῦ), задобио турску власт, или како тамо вели „спољашњу власт“ (τῇ ἔξω ἀρχῇ χρησά-νοσ), и на основу тога оцепио пећку патријар-ију од охридске архијепископије и подвргао под оју власт. Али у писму се вели, да је то учи-ено против канона. Значајно је да је ово против нона, а то исто, кад је после 1459. године, учи-о охридски архијепископ, или доцније патријарх риградски (у половини прошлога века) са пећ-м патријаршијом онда је било по канонима! рчка посла!

Како у спомемицима нисам нашао помена о ом „революционарном“ Павлу, значи да је према исму, патријарха Јеремије архијепископ охридски звао сабор архијереја охридске архијепископије на том сабору Павле је осуђен и одлучен, а пећка атријаршија присаједињена охридској. Може се еровати, да се Павле није покорио тој саборској длуци, али се може веровати и то, да је архије-ископ охридски дао много већу суму злата „спо ашњој власти“, те је та „спољашња власт“ на-нала Павла — можда и по цену живота — да покори одлуци сабора охридске цркве. Наравно, рске власти нису биле немарне према злату и ребру, а шта се њих тицало што се „ђаури“ љу, и ко ће „ђаурима“ у погледу вере бити главар. Грци су „ђаури“ али добро слушају а и боље плаћају, и Срби су „ђаури“ али “душман ури“, дакле право је у онога ко боље плати и ше служи интересима турским. А то су Грци.

Што се тиче онога места у писму, где се роклињо сваки онај, који у будуће покуша да ећку патријаршију оцепи од охридске архије-

пископије, види се да је јако дејствовало! Јер после 26 година, дакле 1557. видимо на престолу Св. Саве Макарија I који је, идући истим путем као и овај Павле, обновио пећку патријаршију.

Сад мислим да није „чудновато“, што је после пада српске државе пала и српска патријаршија, и што је „стара охридска архијепископија предузела опет власт над црквама у српским земљама“... Исто тако после овога чланка, надам се неће бити чудновато ни што је цариградски патријарх присаједињио својој патријаршији пећку патријаршију и у половини прошлога века.

То је тражила корист Грка, и то се учинило.

III.

Завршетак.

Већ смо на крају наших расматрања. Прегле-
ли смо стање српскога народа, цркве и свештен-
ва за првих сто година ропства у Турском Цар-
ву. Видели смо патње и муке народа, видели смо
жак положај свештенства, видели смо бедно стање
пских храмова. А најпосле видели смо, да ни
ј тако јадан положај српскога народа и српске
кве није могао устручити Грке, да не нападну
српску цркву и њену самосталност, те да и
једину самосталну српску власт што пре укину.
пски народ најпосле остаде без икакве власти.
једне стране трпео је муке од Турака, а с
уге Грци, као владике и архијепископи, скидаху
ваше с леђа. Нема ни једнога периода у срп-
ој историји, у коме би се живље огледала из-
жљивост и жилавост српске расе, но што је
еме српскога робовања Турцима, особито за
их сто година, што их у кратко разгледасмо
пред. И ако не видимо ни један покушај за
литичко ослобођење, ипак имађасмо покушај за
лобођење цркве испод грчке власти тј. **испод**
ридске архијепископије.

Цео овај наш рад, да завршимо речи
Чед. Мејатовића, који вели:

„Ономе, који први пут загази у изуча
ондашњега нашег доба, тешко је не заустa
се на врисак матера, којима цареве поре
најкраснију и најдаровитију децу из на
отимљу. Тешко је било не зауставити се
новим звуцима, новим облицима и новим б
тако различним од свега онога, што смо слу
и гледали у Србији, док је под својим нар
владаоцима живела. Дођосмо да тражимо Кр
вац, нађосмо Алаџа-Хисар. Где народ при
су дворишта Милошева, тамо нови господари
да је Шехркој; Гроцка је постала Хисар
Жрновањ Хавала. Мустафа-паша, Хасан-
Синан-паша, Хаџи бег везују своја имена за
ске паланке. У сред моравске долине диж
нови хан с новим именом Деве-Багрдан. Јо
бри отац Јеротије — Хаџи Јеротије Рачан
казао нам је да то име значи „Камиља р
Камила — слика и прилика арапских пус
— у питомој долини моравској! То је јер
на надгробној плочи наше прошлости кој
по себи читаву једну жалосну историју к
Такав је јероглиф и оно зелено тулбе Мур
на сред зеленога поља Косова, и она канд
тулби, што их арапски дервиши пале и она
што тамо о зеленим гајтанима висе, јаја од
афричких пустиња. Од Косова па до Београ
даље од Београда вију се црвене заставе с
полумесецом“.

„У Србији XVI века звучна хармони
кула црквених давно је замукнула. Звона су Т

лили у топове или су их калуђери закопали боко под земљу. Са најлепших црквених зграда, је су подигли били српски владаоци, звучи меохолично запевање мујезина. Место ресавских сара који златом и пурпуром осветљују прене старих хришћанских писаца, видимо пред ковима и мошејама дервише, који продају ајлије што бране од злог ока, оштре сабље и ртнога зрна, који уз бесомучне скокове гутају ьунак и гвоздене клинце, боду се ножевима и арају буздованима. Место веселих српских свава, видимо по друмовима српским робље ланма повезано, које трговац анадолијски или мирски тера од трга до трга, од Дунава до Еу ата, тражећи да продајом људског меса и људих душа стече блага".[1])

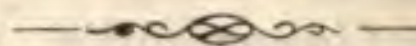
Ова слика, која доста прикладно слика оно еме и стање српскога народа, преставља и стање ештенства.

Ово јадно стање народа остало је с малим екидом све до ослобођења Србије, а стање жава и свештенства у неколико се побољшало. то побољшање стања српске цркве и свештенва, као и за обнову Пећке Патријаршије имају јвише заслуге два брата по вери различита, и по души једнака. Обадва су синови Босне са асинца, из села Соколовића. Обадва проведоше оје детињство на Гласинцу на домак Новакове ре Романије. Ту их је оба сунце први пут огрею, ту их је Српкиња млеком задојила, ту су ви пут слушали ону лепоту и миље наших на-

[1]) Годишњица Николе Ч... т. стр. 51, 52 и 53.

родних прича и песама. Одатле су оба одвед
у Милешево к стрицу, где, са оне романити
висоравни уђоше у манастир првог српског у
теља, да се и сами чему науче. Али..... али у
рише Турци, пленише манастир и старије
коме беше 15 година, одведоше собом, а млађ
оставише да се превија са испребијаним стри
на пустоши Милешевскага манастира. Прошло
од тада много времена. Старији је постао пр
доглавник најсилнијега султана у целој истор
турскога царство, а други скромни калуђер и с
рени старешина бедне и мучне паства своје. А
брат за брата знађаше. Знађаху оба за порек
своје. И једнога дана састадоше се у Стамб
граду, после дугога растанка. Надмашише
сплетке лукавих Грка, доскочише им и изађе ф
ман са потписом Сулејмана Сјајног, по коме
васпоставља Пећка Патријаршија, а патријарх
стаде брат великога везира.

Први брат не беше нико други, но чуве
везир царства турскога од половине шеснаст
века до 1579 године Мехмед Соколовић; а дру
брат, српски патријарх на пећком престолу по
1557. године Макарије I.

КЊИГЕ И ДЕЛА УПОТРЕБЉЕНА ПРИ ОВОМ ПОСЛУ

Antonio Mernavinus по Гласнику срп. учен. друш. књ. XXXVI.

Bartolom. Georgievitz. Erzelungen der türkischen Keisern, Namen, Leben, Sitten etc. Wittemberg, 1560 с предговором Ф. Меланктона.

Бенедикто Курипешић, путопис по Rad-у jugosl. akad књ. LVI.

Врачнић А. путопис у Rad-у LXXI.

Gerlach. Reise, по Гласнику XXXVI.

Гласник срп. учен. друштва књ. VI, VIII, XI, XVIII, XXIII, XXIV, XXV, XLVII и LIII.

Годишњица Николе Чупића, књ. I.

Јаков Батцек, путопис у Rad-у jugosl. akadem. књ. LXXXIV.

Јастребов С. И. Податци за историју српске цркве. Београд. 1879.

Корнелије Дуплиције Шепер. Путопис у Rad-у jugosl. akad. LXII.

Мијатовић Ч. Деспот Ђурађ Бранковић. Београд. I. 1880. II 1882.

Непознати. Libellus de ritu et moribus Turcorum ante LXX annos aeditus. Cum praefatione Martini Lutheri. Wittembergae apud Johannem Luft Anno MDXXX.

—— Türkischen Historie. Von der Türken und von dem Mahomedischen Glauben etc. Aus italienischer Sprach Teutsche verdolmetscht... Heinrich Müller Gedrukt zu Franckfurt am Mayn. MDLIII.

Pigafet, Путовање по Rad-у књ. C и Starinama књ. XXII стр. 68 – 195.

Ricau. Jstoria dello stato presente dell' imperio Ottomano.

—— Neu-eröffnete ottomanische Pforte. Beschreihung etc. Augsburg. 1694.

Rački Fr. Jzvještaj Barskog nadbiskupa Marina Bizza у Starinama књ. XX.

Spandugino, по XXXVI Гласнику.

Томић Јов. Пре три столећа

Харф. Ритер. Путопис у „Вили“ за 1866.

Споменик срп. краљ. академ. наука, књ. III, V и XV.

Руварац Ил. О пећким патријарсима. Задар 1888 .

Starine, књ. X, XI и XXV.

Молим читаоце да пре читања исправе ове грешке, које су се при штампању поткрале:

На	страни	2	ред	2 оздо	стоји	хтео,	треба	хтео
"	"	3	"	11 "	"	помоћи туђинци,	"	помоћи, туђинци
"	8	"	"	1 "	"	царипа	"	царица
"	"	9	"	1 "	"	о њему	"	о њима
"	"	15	"	2 озго	"	1575	"	1563
"	"	20	"	14 "	"	иуним	"	пуним
"	"	21	"	14 "	"	и XVI	"	и прве XVI
"	"	"	"	15 "	"	боји	"	боји.
"	"	"	"	3 оздо	"	иишта	"	ништа
"	"	24	"	2 "	"	окретог	"	окретног
"	"	26	"	3 (у нап.)	"	оарочито	"	нарочито
"	"	"	"	2 "	"	намчаки	"	немачки
"	"	28	"	5 "	"	има	"	име
"	"	30	"	16 "	"	снлни	"	силни
"	"	31	"	5 озго	"	јер једини	"	јер је једини
"	"	"	"	12 оздо	"	Осоков Опово	"	Осоков, Опово
"	"	31	"	9 "	"	пратившпе	"	противише
"	"	49	"	6 озго	"	прп	"	при
"	"	53	"	12 оздо	"	хипотеза	"	хипотеза.
"	"	56	"	7 (у нап.)	"	ἀρθῆςῆνμέν	"	ἀρθῆς ἦν μέν
"	"	"	"	3 "	"	ὕπύσπονδος	"	ὕπόσπονδος
"	"	61	"	11 "	"	ἀληθία	"	ἀληθεία

Остале незнатније грешке нек исправе сами читаоци.

